

NR. 2, JULI 2016

ISSN 1891-0920

INNHold

Hilsen fra redaktøren	3
Nytt fra styret	
• Årsmøte 31. mars	4
• Foredrag: NRNA samler nepalere bosatt i Norge	5
• Dette skjer i NNF	7
Siden sist i Norge	
• Feiret nepalsk nyttår 2073!	9
• Doktorgrad om klostre i Humla	11
• Ett-årsmarkeringen av jordskjelvet 25. april	12
Siden sist i Nepal	
• 2016 utnevnt til reiseår	13
• Dette gjør Verdensbanken	13
• Debatt om hotell i Chitwan	14
• Skogbranner og luftforurensning	15
Tema: Energisituasjonen i Nepal	
• Energikrise i Nepal- et grunnleggende problem uten enkle svar	16
Tema: Kulturarv og samfunn	
• En landsby i Humla	22
Tema: Reise	
• Til fots gjennom Limidalen	31

Forsiden: Utsikt mot Simikot og rullebanen der.

Foto: Dag Norling

Hamro Patrika sendes med e-post til medlemmer som har betalt kontingenten.

Med et nummers forsinkelse legges HP ut som en pdf fil på

Norge-Nepal foreningens hjemmeside: www.norge-nepal.no.

Kontingenten betales til konto 6011.06.71221:

Enkeltmedlem kr. 175, familie kr. 225, organisasjon kr. 350.

Usikker på om du har betalt kontingenten?

Kontakt kasserer Smita Malla: smitamalla@hotmail.com

HILSEN FRA REDAKTØREN

I dette nummeret av Hamro Patrika finner du både artikler og stoff om hva som har skjedd i foreningen i vår og noe av det som er skjedd siden sist når det gjelder aktivitet i Norge knyttet til Nepal og nepalsk kultur. I seksjonen **Siden sist i Nepal** finner dere nyheter fra månedene som er gått i kortform, sakset fra nepalske media. Vi anbefaler også å følge NNF på Facebook, der vi ser at stadig flere deler lenker med informasjon og nyheter fra Nepal. En glimrende måte å holde hverandre oppdatert på!

Vi takker for spennende dybdeartikler, tips og ideer levert redaksjonen fra NNFs medlemmer. I en artikkel om energisituasjonen i Nepal gir Mikkel Vindegg oss et innblikk i ulike faktorer som påvirker energisituasjonen i Nepal, og setter Nepals utfordringer på feltet i perspektiv.

Redaksjonen er ikke minst spesielt glade for å kunne presentere to artikler som tar oss lesere med til Humla, langt nordvest i Nepal. Marit Bakke og Olav Myrholt tar oss med til landsbyen Syada, der flere års arbeid med å bevare et stykke kulturarv nå er fullført, og en helsesøsters ildsjel skaper håp for fremtiden. I en bilderik reisefortelling tar Dag Norling oss med til fots gjennom Limidalen. Det er ikke mindre enn et eventyr!

I forrige nummer av HP annonserte vi en artikkel om jordskjelvet, gjenoppbygging og kulturarv i Patan i et menneskerettighetsperspektiv som skulle komme nå i nr. 2. Denne artikkelen kommer i neste nummer, som vil bli gitt ut medio september.

God sommer!

Foto: Ragnhild Krogvig Karlsen

Årsmøte 31. mars

Tekst: Ragnhild Krogvig Karlsen

31. mars holdt Norge-Nepalforeningen årsmøte m/ blant annet valg til styret og foredrag om NRNA i Norge i Frivillighetshuset på Tøyen i Oslo.

Årsberetningen for 2015 ble lagt frem av styreleder Leyla Kutlu. Aktiviteten i året som gikk bar særlig preg av jordskjelvet i Nepal. Foreningen støttet Mountain People med 20 000,- og NRNA med 5000,- til deres umiddelbare nødhjelpsarbeid. Hamro Patrika ble utgitt i juni som et spesialnummer med tematikk knyttet til jordskjelvet i Nepal i april. Vi merket også en stor pågang av henvendelser til foreningen på en annen måte enn før i forbindelse med jordskjelvet. Mange søkte oss som informasjonskilde og rådgivere og spurte oss om - og hvordan - man skulle reise, hvordan man kunne hjelpe etc. NFF stilte også opp i Dagsnytt 18. Styret oppfordret også både de som henvendte seg og medlemmene til å bruke NFF på Facebook til å dele spørsmål og informasjon. Styret har videre diskutert hvordan foreningen eventuelt kan arbeide mer med informasjon til media og publikum, og hvordan vi kan tilrettelegge for håndtering av henvendelser.

Hamro Patrika kom ut med to nummer i 2015, hjemmesiden vår hadde gjennomsnittlig 25 besøk pr. dag, og totalt 4404 besøk i løpet av året. Foreningen har også en Facebookside og en Facebook-gruppe.

Kasserer Smita Malla gikk gjennom **årsregnskapet**. I 2016 og 2017 ønsker vi å øke inntektene til foreningen noe ved blant

annet å rekruttere flere medlemmer og skaffe nye sponsorer. Pr. i dag har foreningen 85 betalende medlemmer. Årsmøtet vedtok å innføre studentmedlemskap i tillegg til typene medlemskap som finnes fra før: Enkeltmedlemskap, familiemedlemsskap, organisasjonsmedlemskap.

Valg til styret og valgkomiteen

På årsmøtet holdt vi valg. **Leyla Kutlu** ble takket av som styreleder og **Ingrid Jæger** ble takket av som webredaktør. **Tor Møgedal** ble takket av for innsatsen i valgkomiteen.

Aina Ertevåg Grødahl ble valgt til ny styreleder. Til daglig har hun ansvaret for Utviklingsfondets prosjekter i Nepal, og var i Nepal både under og etter jordskjelvet i fjor. – Foreningen viser også andre sider av Nepal enn de jeg arbeider med til vanlig og det er interessant, dette er en av grunnene til at jeg takket ja til vervet som styreleder, sier hun.

Kine Holmelien ble valgt til ny nestleder. Kine studerer i København, men er ofte i Oslo. – Norge-Nepalforeningen er ny for meg, men jeg vil lære og håper å kunne bidra, sier hun. Kine har økonomi og sosialogi som fag, og i tillegg en bakgrunn fra tekstil og design. Hun har vært i Nepal flere ganger siden 2013, og har jobbet for Mountain People.

Astrid Hovden ble valgt til ny webredaktør. Astrid disputerte i vår med en avhandling om klostre i Nepal (Dette kan du lese mer om på side 11).

NYTT FRA STYRET

-Jeg har vært glad i Nepal siden jeg besøkte landet i 1997. Jeg har lenge hatt lyst til å engasjere meg og bidra i foreningen, sier Astrid Hovden, som ser frem til jobbe med foreningens nettsider og Facebook, begge deler medier hun også bruker på jobb og privat.

Smita Malla (kasserer), **Ragnhild Krogvig**

Karlsen (redaktør) og **Kari Jansson** (sekretær) fortsetter i styret.

Nytt styre i NNF består av *Aina Ertvåg Grødahl, Kine Holmelie, Smita Malla, Astrid Hovden, Kari Jansson og Ragnhild Krogvig Karlsen.*

Leyla Kutlu ble valgt inn i valgkomiteen, som nå består av: *Marit Bakke, Leyla Kutlu, Anurada Gurung Amundsgård.*

POPULÆRT: I pausen var det loddtrekning med fine premier - kunsthåndverk fra Nepal. Foto: Ragnhild Krogvig Karlsen

FOREDRAG: NRNA samler nepalere bosatt i Norge

Dwarika Maharjan, generalsekretær i NRNA i Norge, holdt et inspirerende foredrag for årsmøtet om Non-Resident Nepali Association (NRNA)s rolle globalt og i Norge for nepalere bosatt i Norge.

NRNA samler og forener nepalsk diaspora over hele verden i en paraplyorganisasjon, og formålet er å beskytte og fremme non-residental nepalis rettigheter og interesser både i Nepal og utenfor Nepal. Vi samler også våre ressurser for å støtte og hjelpe Nepal. Mottoet vårt er ***For Nepal by nepali***, fortalte Dwarika Maharjan.

NRNA vokser i hele verden

I verden i dag bor det nesten fire millioner nepalere i land utenfor Nepal (derav navnet non-residental nepali), 70 % av disse i Midtøsten. Organisasjonen NRNA ble opprinnelig etablert for å gi informasjon om arbeid og rettigheter i utlandet for å hindre negativ utnytting i arbeidsmarkedet. Nå er **organisasjonen etablert i form av National Coordination Councils (NCCs) i 73 land i verden, og den sist opprettede gruppen er i New Guinea i Afrika.** Den internasjonale paraplyorganisasjonen har 52 000 registrerte medlemmer. I Europa har organisasjonen medlemmer 27 ulike land.

NYTT FRA STYRET

NRNA i Norge ble etablert i 2006.

Ressurser og humanitært arbeid

-Alle er velkomne i NRNA, også de som er studenter og de som jobber for nepalske myndigheter, fortalte Dwarika Maharjan.

For å styrke engasjementet og mangfoldet av aktivitet, har NRNA i Norge i tillegg til 1 internasjonal koordinator, 1 generalsekretær og 1 sekretær, hele 17-18 medlemmer i styret.

Det humanitære arbeidet er viktig. Umiddelbart etter jordskjelvet 25. april, 2015, mobiliserte NRNA i Norge medlemmer, venner og organisasjoner. De samlet inn og bidro med til sammen 220 208.48 til eget fond, **NRNA Emergency Fund**, og de deltok og bidro til hjelpeorganisasjonenes konsert og TV-aksjon **Dugnad for Nepal**.

Med disse midlene kunne NRNA Norge bidra konkret til finansiering av nødhjelp, skolerehabilitering og sykehussenger i Nepal etter jordskjelvet.

Dans, musikk, mat og festival

Aktiviteten spenner vidt fra støtteaksjoner for Nepal, deltakelse i utviklingsprosjekter og humanitære prosjekter, og deltakelse i globalt nettverk til regi av en rekke sosiale og kulturelle arrangementer. NRNA feirer festivaler som Dashain og Teej og nepalsk nyttår (Se reportasje fra feiringen 9. april på side). Hver søndag kl. 14.00-17.00 arrangeres Nepali School på Romsås ungdomsklubb. Everest Cup, som ble arrangert første gang i 2013, er blitt en stor suksess. I 2015 deltok 8 lag, og 25. juni i år var det duket for en nordisk cup. NRNA i Norge gir også ut magasinet **Namaste Arctic**.

Dwarika Maharjan, generalsekretær i NRNA Norway fortalte spennende om organisasjonens globale rolle og virksomheten i Norge. Foto: Ragnhild Krogvig Karlsen

NRNA samarbeider med Norge-Nepalforeningen. Vi gir hverandre informasjon og inviterer hverandre til arrangementer. Høsten 2016 vil interesserte fra begge foreningene møtes for å lære nepali og norsk i uformelle settinger, gjerne kombinert med matlaging og sosialt samvær.

Finner hverandre?

NRNA vil gjerne nå ut til flere av de mellom 1700 og 2000 nepalerne som bor i Norge. Særlig de siste 10 årene er mange kommet hit. Halvparten av disse er studenter. Hvert år kommer 250 nye studenter fra Nepal.

Et sosialt, kulturelt, humanitært og kunnskapsrikt nettverk som NRNA kan spille en viktig rolle både for den enkelte og for alle som berøres av de positive ringvirkningene.

I dag har NRNA i Norge omkring 300 medlemmer og samler nepalere spredt over hele Norge, de fleste i Oslo og Østlandsregionen, men mange også i byene Tromsø, Trondheim, Bergen og Stavanger.

Les mer om NRNA globalt: <http://nrna.org.np/article-nrna> og om NRNA-National coordination Council i Norge på ny nettside: <http://nrnanorway.no/>

Dette skjer i NNF

Unik reisehåndbok for Nepal skal lanseres

Marit Bakke, Olav Myrholt og David Durkan vil høsten 2016 være klare med en alternativ reiseguide til Nepal. NFF er ansvarlig for publikasjonen og har alle rettighetene, og styret er med som samarbeidspartner i produksjonsprosessen. Formålet med boka er å rette oppmerksomheten mot andre steder enn de mest kjente for turer og andre opplevelser til Nepal. I løpet av våren har styret og andre lest og kommentert utkast, og vi kan love at dette blir en spennende håndbok av høy kvalitet. Forlaget kommer til å lansere boka i Nepal, og i Norge blir det lansering i regi av NFF i november.

Temagrupper høsten 2016

På medlemsmøtene i februar og juni tok arbeidet med temagrupper form, og NNF har nå etablert tre interessegrupper. Disse er i gang med å planlegge aktiviteter til glede for medlemmene. Alle gruppene er åpne for flere aktive, så ta kontakt med gruppeleder om noe faller innunder nettopp ditt interessefelt - og bli med på neste møte!

1. Alternativ reiseliv

Grappa planlegger nå lansering av reiseguiden nevnt ovenfor, et medlemsmøte med spennende innledere er blant ideene. Interessert

i temaet og vil du være med? Ta kontakt med Marit Bakke, som leder gruppa! E-post: marit.bakke@media.uib.no

2. Språk og kultur

Til høsten arrangerer Norge-Nepalforeningen og Non-Resident Nepali Association en mat- og språkkveld. En uformell kickstart på noe som forhåpentligvis kan utvikle seg til en hyggelig og lærerik arena som inkluderer kultur og språk-utveksling mellom nordmenn og nepalere i Norge. Det sjekkes etter ledige lokaler 27 eller 28.august, og om noen vil lære oss å lage god nepalsk mat. Info kommer når endelig dato er satt. Grappa har opprettet en egen Facebook-gruppe, åpen for alle som er interessert i å lære nepali eller norsk, «Språkgruppe Nepali i Norge». Søk den opp og bli medlem! Gruppas kontaktperson er Dwarika Maharjan, e-post: dwarica_maharajan@yahoo.com

3. Forskningsformidling

Flere av Norge-nepalforeningens medlemmer er forskere eller har godt nettverk og interesse for forskning i og om Nepal. Temagruppen forskningsformidling vil ha et tverrfaglig fokus der ulike disipliner kommer til orde gjennom 1-2 seminar i året. Denne gruppen vil gjerne ha flere medlemmer, og ønsker også tips om forskere som kan være aktuelle. Ta kontakt med gruppeleder Sudan Prasad Neupane, e-post: thelonlyplanet@gmail.com.

NYTT FRA STYRET**Samarbeid med NRNA**

Vi har knyttet tettere kontakt med NRNA, og dette tror vi vil styrke vennskap og aktiviteter høsten 2016.

NFF i mange kanaler

Høsten 2016 vil vi fortsette å være aktive på Norge-Nepalforeningens hjemmeside og bruke

Facebook-siden og -gruppen vår. Vi oppfordrer medlemmene til å dele lenker og informasjon, kommentere og svare på saker og spørsmål dere finner der. Informasjon og invitasjon til medlemsmøter selvfølgelig også som før på e-post. Hamro Patrika kommer også ut med flere nummer innen 2016 er omme. Vi tar svært gjerne i mot tips, ideer, artikler og bilder! Send til redaktør Ragnhild Krogvig Karlsen ragnhild.krogvig@gmail.com.

Tidligere styreleder (foran) og ny styreleder (bak) sammen med ny nestleder (i midten). Foto: Ragnhild Krogvig Karlsen

SIDEN SIST I NORGE

Feiret nepalsk nytt år 2073!

Sangita, Smita and Sumina danser i en nepalsk sang.

Foto: Manohar Pradhan

Tekst: Dwarika Maharjan, General Secretary, NRNA-NCC, Norway

Oversatt av Ragnhild Krogvig Karlsen

Nærmere 300 nepalere og venner av Nepal i Norge var samlet til nyttårsfeiring i Oslo 9. april. Etter nepalsk tidsregning er vi kommet til Bikram Sambat 2073. Programmet bestod av nyttårshilsener og kulturelle innslag fra lokale nepalske artister som bor i Norge. De populære og anerkjente komikerne Madan Krishna Shrestha og Hari Bamsha Acharya (MaHa Jodi) var sammen med Yaman Shrestha, Narendra Kansakar, Mohit Bamsha Acharya og Mandabi Tripathi invitert

som hovedgjester for å kaste ekstra glans over dagen.

Feiringen startet med servering av tradisjonell nepalsk mat, etterfulgt av et foredrag om NRNA's aktiviteter, og nyttårshilsener. Artistene underholdt med nepalsk dans, sanger og karateshow. Stand-up-artistene MaHa, Nahrendra Kansakar og Mohit Bamsha Acharya vekket ekstra oppmerksomhet med en forestilling som berørte aktuelle politiske og sosiale tema fra Nepal.

SIDEN SIST I NORGE

NRNA executives with the artists from Nepal. Madan Krishna Shrestha and Hari Bamsha Acharya are sitting in the front row.
Foto: Annie Pradhan

Etterpå sang Yaman Shrestha og Mandabi Tripathi populære nepalske sanger. Stemningen steg og latteren satt løst hos publikum.

Nyttårsfesten var arrangert av Non-Resident Nepali Association – National Coordination Council i Norge.

Nepalese children dancing in a Nepalese song.

Foto: Manohar Pradhan

Doktorgrad om klostre i Humla

Tekst: Marit Bakke

For et nesten fullt auditorium i Auditoriet i Helga Engs hus på Blindern i Oslo, forsvarte cand. philol. Ragnhild Hovden den 18. mars sin avhandling om klosterets rolle i tibetansk buddhistiske samfunn: «Between village and monastery. A historical ethnography of a Tibetan Buddhist community in north-western Nepal.» I sammenlagt et år har Astrid gjort feltarbeid i tre landsbyer som ligger langs gamle pilgrims- og handelsruter til det hellige Kailash-fjellet i Tibet. Hver landsby har sitt eget kloster og avhandlingen diskuterer deres betydning for forholdet mellom religiøse og sekulære institusjoner i Limi, som ligger i Humla-distriktet i det nordvestlige hjørnet av Nepal.

De to opponenterne roste kandidaten for en grundig avhandling om et tema det er forsket lite på. Opponentenes spørsmål ledet til gode samtaler, som stadig vekket humring blant publikum. Vi lærte blant annet om klostrenes

rolle for innkreving av skatt, om religiøse ritualer og landsbyenes sosiale organisering, og hvordan dette har vært påvirket av at landsbyene ligger på grensen mellom Nepal og Tibet. De historiske linjene går tilbake omkring tusen år, men det meste av avhandlingen har sett på perioden fra slutten av 1800 og fram til i dag.

Ragnhild Hovden er medlem i Norge-Nepalforeningen og nyvalgt webansvarlig i styret. Norge-Nepalforeningen gratulerer med avhandlingen!

Foto: Universitetet i Oslo

F.v.: Ulrike Roesler (andreopponent), Astrid Hovden og Peter Schwieger (førsteopponent).

Foto: Olav Myrholt

Ett-årsmarkeringen av jordskjelvet

Tekst: Ragnhild Krogvig Karlsen

Ett-årsdagen av jordskjelvet i Nepal i 2015, ble markert 25. april med et seminar på Litteraturhuset i Oslo. Nepalnetwork stod for arrangementet, og NNF støttet opp om dette. Mange deltok denne dagen, som både inneholdt tilbakeblikk, statusrapporter og refleksjon over hva som er viktigst og hvordan Norge kan bidra for å hjelpe Nepal videre.

Arrangementet ble innledet med ett minutt stillhet til minne om ofrene for jordskjelvkatastrofen. Over 8000 døde og 500 000 – 800 000 familier mistet husene sine i jordskjelvene i april 2015.

Nødhjelp fra Norge etter jordskjelvet

Kari Helene Partapouli fra Utviklingsfondet ønsket velkommen.

-Vi i Norge har fokus rettet mot Nepal blant annet fordi vi har sterke bånd til Nepal, folk reiser tilbake igjen og igjen. Vi elsker templene, naturen, folket osv. Mange mobiliserte for å samle inn og gi hjelp, sa hun i innlegget.

Det ble gitt 230 millioner til nødhjelp til Nepal etter jordskjelvet. Dette gjorde Norge til den nest største laterale donoren etter USA. En rekke norske organisasjoner har støttet nepalske organisasjoner i tiden etter jordskjelvet.

-Vi ser at Nepal kommer seg raskt etter katastrofen. Vi vet samtidig at Nepal kan være utsatt for naturkatastrofer innen kort tid – sykloner eller nye jordskjelv, derfor er vi opptatt av å være beredt, sa Partapouli.

UD fortsetter å hjelpe Nepal

Norske myndigheter har også Nepal som et fokusland, og dette sier noe om hvilket ansvar Norge har eller har bestemt seg for å ta.

Et av hovedinnleggene ble holdt av statssekretær **Tore Hatrem** i Utenriksdepartementet, som fortalte at Nepal

lå hans hjerte nært etter å ha jobbet mye i området, i India og som ambassadør i Sør-Øst Asia i tillegg til annet.

Han kommenterte at blokaden og protestene som fulgte vedtaket av ny konstitusjon i Nepal hadde hatt en negativ effekt.

-Selv om vi legger merke til at nepalske myndigheter ønsker full kontroll over gjenoppbyggingen, er vi bekymret over den langsomme prosessen og den manglende implementeringen. Det er et problem at de nepalske myndighetene har brukt så lang tid på å organisere seg, sa Hatrem.

Nå, et år etter jordskjelvet, prioriterer UD de ordinære utviklingsprogrammene, men disse vil tilpasse seg gjenoppbyggingsprosessen.

Hvordan kan Norge hjelpe?

Utover dagen fulgte innlegg av **Gauri Pradhan**, tidligere talsperson for National Human Rights Commission i Nepal, **Tima Lyver Utne**, SVP International Hydro, Statkraft, om fornybar energi, **Vigdis Halvorsen**, Programsjef, Plan Norge, om utdanning, **Kjell Ingolf Ropstad** (KrF), om Norges rolle,

Resident Nepali Association (NRNA) inviterte til minnemarkering utenfor Litteraturhuset og etterpå til middag på restaurant Everest i Hausmannsgate 8K.

Arrangementet ble streamet, og det er mulig det fortsatt kan sees her: <https://www.youtube.com/watch?v=HufOSigZCcY>

2016 utnevnt til reiseår

Nepalske myndigheter har utnevnt år 2073 BS (som startet 13. april i år) til å være et «reiseår». The Nepal Tourism Board har satt av to millioner rupi til formålet. Kampanjen er den første i sitt slag, og skal oppmuntre både nepalske og utenlandske turister til utforske landet som reisemål. Dette blir også en forberedelse til å kunne erklære 2017-18 som internasjonalt turisme-år. Kathmandu Post skrev på lederplass 27. april at de mener

både myndigheter og private aktører må gjøre noe aktivt, som å legge til rette for attraktive pakketurer og promotere reisemulighetene overfor nabolandenes ambassader. Avisen applauderer også det nyskapende ved å henvende seg til innenlandske turister, og foreslår at skoler og universitet arrangerer turer ut i feltet, slik at elevene og studentene kan oppleve reiseliv i praksis.

Dette gjør Verdensbanken

16. juni kom rapporten, **Post-Disaster Needs Assessment (PDNA): Rebuilding a Resilient Nepal**, som forteller hvor mye Nepals økonomi er svekket etter jordskjelvet, og hvor mye støtte landet vil trenge for å komme seg igjen. Rapporten slår fast at Nepal vil trenge hjelp tilsvarende en tredjedel av landets bruttonasjonalprodukt til gjenreising, dvs. tilsvarende 6,6 milliarder amerikanske dollar. PDNA ledes av Nepals regjering og er støttet av Asian Development Bank, EU, Japan, FN og Verdensbanken. 25. juni holdt disse en konferanse om hvor og hvordan innsatsen bør rettes fremover.

Et faktaark oppsummerer Verdensbankens innsats:

Siden jordskjelvet i 2015 har Verdensbanken tilbudt opp til en halv milliard dollar i finansiell støtte til gjenoppbygging i Nepal.

- 100 millioner dollar til gjenoppbygging av rundt 55 000 hus til fattige på landsbygda.
- 100 millioner i budsjettstøtte for å styrke finanssektoren.
- 50 millioner til reparasjon av veier.

- 50-70 millioner til likviditet for små forretningsvirksomheter.

Verdensbanken har også bidratt til:

- Kartlegging av behov for nødhjelp og førstehjelp
- Et **Multidonor Trust Fund** er opprettet for å koordinere finansiering av gjenoppbyggingen av hus.
- **Initial Response and Rapid Needs Assessment.** Verdensbanken støttet nepalske myndigheters arbeid med sikkerhet, slik at barn og voksne kunne vende tilbake til skoler, sykehus og hjem etter jordskjelvet.
- A **National Reconstruction Authority (NRA)** ble etablert i desember 2015, og er nå til stede i 14 distrikter. Verdensbanken bidrar med teknisk og finansiell støtte til å bygge opp NRAs kapasitet.
- **Post Disaster Recovery Framework (PDRF)**

KILDE: <http://www.worldbank.org/en/country/nepal/brief/fact-sheet-world-bank-doing-nepal-after-earthquake>

Debatt om hotell i Chitwan

Skal det være lov til å drive hotell inne i Chitwan nasjonalpark? Detatten er aktualisert igjen. Luksusresort'en Tiger Top Jungles lisens gikk ut i 2012, og i etterkant har både dette og andre hoteller ført en juridisk debatt for å få fornyet lisens. Dette besluttet en regjeringsoppnevnt komite at de ikke skulle få, av hensyn til økologi og naturvern, men i 2014 sa Høyesterett at det likevel var lovlig å drive overnattingssteder i parken.

WWF Nepalersvært kritiske til at hotell skal få åpne inne i parken igjen, og mener man må vurdere kritisk om det kan skade dyre- og plantelivet. Hotelleierne på sin side, mener Nepal bør satse på et turistmarked som er villig til å betale for eksklusive safaripakker, og som dermed gjør det mulig å finansiere bevaringen av nasjonalparken. Hotellene, som for eksempel Tiger Top, betalte eller vil betale høye avgifter til myndighetene for å ha lisens inne i parken.

Naturvernere i organisasjonen Wildlife Conservation Nepal frykter på sin side at det vil åpne opp for flere, om enkelte hoteller får tillatelse. De hevder at dyre- og plantelivet etter hvert har greid å ta tilbake områdene, og at man nå kan høre tigerbrøl igjen, noe som var sjelden før.

Til Nepali Times sier Fanindra Raj Kharel, Director General of the Department of National Parks and Wildlife Conservation at departementet ønsker strengere regulering og kriterier for å kunne få hotell-lisens.

-Vi vil legge til rette for konkurranse, og hvis bransjen er villig til å betale royalties og ta bevaring på alvor, er det i orden for oss, sa han til Nepali Times i april.

Kilde: Smriti Basnet in, Nepali Times, 1.-7- april, 2016

<http://nepalitimes.com/article/Nepali-Times-Buzz/More-trouble-in-Chitwan-National-Park,2956>

Skogbranner og luftforurensning

Tidlig i mai ble Nepal rammet av de verste skogbrannene i landet på seks år. The Himalayan skrev blant annet at brannene raserte og ødela nærmere 280 000 hektar skog. Røyktåken ble spredt i det sørlig Himalaya og kunne sees fra verdensrommet. Skogbrannene på kloden forurensner atmosfæren, men brannene er ikke det eneste som forårsaker disig himmel over Nepal. Til nettavisen MyRepublica forklarer ekspertene Arnico Panda og Bhaskar Karky noe av det som skjer.

Why have our skies been so hazy?

Tekst av: Arnico Panda, lead Atmospheric Scientist and Coordinator of ICIMOD's Atmosphere Initiative og Bhaskar Karky, Resourse Economist and Coordinator of ICIMOD's REDD Initiative

In recent years Nepal has been increasingly plagued by air pollution. We cough through the dry season while days with clear views of the Himalayas become rarer. Several obvious domestic sources contribute, including open fires, vehicles, cook stoves, brick kilns and other industries. But Nepal is also a significant importer of air pollution: Satellite images and computer simulations show pollutants emitted on the heavily populated Indo-Gangetic plains crossing into Nepal and climbing up our valleys and slopes from October until May –

At ground level the hills have been glowing with forest fires. From a hilltop in Gorkha we watched every night over 20 patches of forest fire that looked like long orange chains wrapped across the hills. NASA satellites picked up a small fraction of the forest fires around Nepal (and missed most of the ones we saw in person). They still picked up record numbers of the forest fires and NASA ran a headline article on the topic. In mid-April local

community forest user groups in Gorkha told us that many areas have not received any rainfall in the last eight months. Everyone was concerned about wild fires and the drying of springs. The atmosphere was hazy across the district. The smell of smouldering wood and fly ash from the burning sal forest hung in the air.

While the recent forest fires have increased haze to alarming levels, the air was by no means clean before that; the forest fires merely added pollution on top of already high levels. Air pollution levels, in the few places where measurements take place, have been far above WHO limits during much of the winter and spring.

KILDE: <http://myrepublica.com/feature-article/story/41601/why-have-our-skies-been-so-hazy.html#sthash.5JSyZVrJ.dpuf>

TEMA: ENERGISITUASJONEN I NEPAL

Energikrise i Nepal- et grunnleggende problem uten enkle svar

Ambisjonene for Nepal som vannkraftnasjon er høye. Samtidig er utfordringene på veien mot å løse den pågående strømkrisen i Nepal store og sammensatte. Det er også konsekvensene av manglende energitilgang i dagliglivet.

Den nepalske regjeringen er i disse dager i ferd med å erklære «energikrise» for tredje gang i løpet av åtte år (Kathmandu Post 2016). Det mest kortsiktige målet i denne planen er å få slutt på de planlagte, rullerende strømbryddene i landet innen to år. I Nepal blir disse strømbryddene kalt «load shedding» (fra engelsk), og har vært en del av dagliglivet for nepalere flest i varierende grad i løpet av de siste tjue årene. Det er ofte noe av det første turister, til sin store overraskelse, legger merke til etter ankomst til hotellet sitt i Kathmandu. Plutselig går alle lysene og det er mørkt fram til den karakteristiske duren av et dieselaggregat bidrar med sårt trengte kilowatt for å opprettholde den elektriske belysningen. Nepalere flest har derimot ikke råd til å ha dieselaggregat som reserveløsning når strømmen går. Noen har investert i batterier av varierende størrelse for å spare opp en liten reserve av strøm til det aller

Foto: Mikkel Vindegg, 2014

Load shedding

En betegnelse på rullerende og planlagte strømbrydd, fordelt mellom sju forskjellige soner på landsbasis. Dette har vært en del av hverdagen i Nepal i nærmere 20 år. Denne typen begrensning er nødvendig for å opprettholde tilførsel av strøm i en situasjon der den er i utilstrekkelig mengde i forhold til etterspørsel. Hvis hele landet skulle hatt tilgang på samme tid, ville manglende spenning i nettet ført til at distribusjonen brøt sammen, og at ingen ville fått strøm.

Mikkel Vindegg er stipendiat ved Sosialantropologisk institutt ved Universitet i Oslo. Temaet for doktorgradsprosjektet hans er hvordan ulik energitilgang- og forbruk påvirker hverdagslivet i Nepal. Mikkel er også med i Hamro Patrikas redaksjonsgruppe.

TEMA: ENERGISITUASJONEN I NEPAL**Foto: Mikkel Vindegg, 2014**

mest nødvendige når det ikke kommer strøm fra statsnettet, mens de som har dårligere råd har ofte ikke annet alternativ enn å ty til stearinlys og parafinlamper. Dette er forholdsmessig dyrt og er verken godt for miljø eller helse. Uten strøm har man ofte ikke annet valg enn å legge seg ved mørkets frambrudd uten tilgang på elektrisk belysning. Som Tanja Winther fant gjennom sin forskning på Zanzibar: Med elektrisk belysning er ikke lenger dagen tolv timer, men blir i teorien utvidet til tjuefire (Winther 2011, 144). Dette er noe som nordmenn stort sett kan ta fullstendig for gitt siden det norske strømnettet som regel er usedvanlig stabilt. Det er likevel viktig å anerkjenne hvor stor betydning det har for våre liv, og den friheten som kommer med praktisk talt ubegrenset elektrisitetstilgang. Det er langt ifra alle som er like heldige.

I denne artikkelen gjør jeg kort (og kanskje noe overfladisk) rede for energisituasjonen i Nepal, i tillegg til å gjøre noen betraktninger om den nylig avsluttede «uoffisielle blokaden» på grensen mellom Nepal og India, med et fokus på energi.

«Jerntriangel» av særinteresser

Nepals enorme potensial for utvinning av vannkraft blir rutinemessig henvist til som landets viktigste naturressurs og Nepals billett ut av fattigdom (Dixit and Gyawali 2010, 106–7).¹ Problemet er at Nepal foreløpig bare kan utnytte en brøkdel av dette potensialet: I

1 Dr. Hari Man Shrestha kartla det teoretiske potensialet til 83.000MW i 1966 (Gyawali 2003, 166). Rundt halvparten av dette regnes som praktisk mulig å utnytte. Til sammenligning er Norges maksimale vannkraftproduksjon rundt 33.000MW (Bendiksen 2014, 25).

TEMA: ENERGISITUASJONEN I NEPAL**Foto: Mikkel Vindegg, 2014**

underkant av 500MW i 2014/15 (Nepal Electricity Authority [NEA] 2015, 7). Nepals historie knyttet til vannkraftutbygging er lang og innfløkt. Her er Dipak Gyawalis bok *Rivers, Technology and Society* (2003) en god kilde. Gjennom flere tiårs engasjement i, og kritikk av, vannkraftutviklingen i Nepal skriver Gyawali fra et innsideperspektiv. Han identifiserer et «jerntriangel» av særinteresser som hovedårsak til mangelen på framgang, og til dels skyhøye kostnader. Dette jerntrianglet består av: Underbetalte nepalske byråkrater i veldig innflytelsesrike posisjoner som bestemmer skjebnen til millioner av rupier,² donororganisasjoner hvor forfremmelse avhenger mer av å få gitt ut store lån enn hensiktsmessig gjennomføring av prosjekter, og provisjonsagenter som tar betalt for å koble sammen internasjonale produsenter og servicefirmaer med lokale beslutningstagere (Gyawali 2003, 73).

2 Valutaen i Nepal er nepalske rupi.

Statkraft trekker seg ut

Selv om Gyawalis bok kom ut i 2003, virker det ikke som om mye har forandret seg siden den gang. Blant annet bestemte Statkraft seg nylig for å trekke seg ut av et milliardprosjekt som omfattet byggingen av et stort vannkraftanlegg i Dolakha-distriktet på grunn av blant annet «byråkratiske hinder og politisk ustabilitet» (Norsk Telegrambyrå 2016). Med Gyawalis bok friskt i minnet virker det sannsynlig at «byråkratiske hinder» også kan ha vært en metafor for korrupsjonskrav fra politikere.

Infrastruktur og utbygging

Grunnene til at vannkraftutviklingen har kommet såpass kort er mange og kompliserte. Det er ikke bare politiske og byråkratiske hinder som gjør ting vanskelig. Sammenlignet med Norge er det for eksempel langt mer sedimenter i form av sand og grus i nepalsk elveleier, noe som kan sette seg i turbinene og ødelegge dem. Altså

TEMA: ENERGISITUASJONEN I NEPAL

er det ikke slik at «teknologi er teknologi» som kan settes inn overalt med samme suksess. Det er til dels andre og større utfordringer knyttet til å bygge kraftverk i Nepal enn for eksempel i Norge. Et grunnleggende problem er at man ofte trenger infrastruktur for å bygge infrastruktur— for eksempel en god vei for å få materialer fram til byggestedet. Dette er det ofte lite av i Nepal, og veiene er i seg selv ofte kostbare og utfordrende å bygge. Likevel er det nok mange som sitter igjen med følelsen av at man kunne kommet så mye lenger hvis ting bare hadde gått litt annerledes.

Prosjekter som vanskjøttes

Det er også viktig å understreke at det langt i fra bare er nepalere som har skylden for at så mange prosjekter ikke har blitt noe av. De nevnte donororganisasjonene må også ta sin del av skylden for dårlig prosjektstyring. Arun 3-prosjektet, ledet av Verdensbanken og Det internasjonale pengefondet fra 1987 til 1995, er et godt eksempel på dette. Blant annet var det planlagte prosjektet så stort at det på et tidspunkt tilsvarte en fjerdedel av Nepals brutto nasjonalprodukt (Gyawali 2003, 78). Prosjektet stod altså ikke i samsvar med resten av økonomien i landet. Det ble for mye for tidlig for et land som Nepal. Likevel hadde prosjektet den aller høyeste prioritet i flere år, fram til Verdensbanken skrinla hele prosjektet i 1995 — ti år etter at det ble utredet for første gang.

Arun -3 prosjektet:

Et massivt vannkraftprosjekt som skulle bygges blant annet ved hjelp av verdensbanken, men som ble nedlagt i 1995. I disse dager er prosjektet oppe og går igjen, men denne gangen i regi av et indisk kraftselskap. Planen er nå å selge meste parten av strømmen fra dette prosjektet til India.

Avhengig av vannføring i elvene

Elektrisitetsforsyningen i Nepal er som nevnt svært mangelfull. For tiden er det strømsparing (load shedding) tretten timer i døgnet, det er altså oftere strømbrydd enn faktisk strømtilgang.³ Antall timer med strømsparing øker drastisk fra rundt desember til en gang ut i mars hvert år. Det er som regel slik at antall timer med strømsparing synker utover våren når smeltevann fra Himalaya og økt nedbør fører til økt vannføring i Nepals elver. De fleste kraftverkene i Nepal er elveleiekraftverk («run of river»), noe som vil si at kraftproduksjonspotensialet til enhver tid avhenger av vannføringen i elva. I disse kraftverkene er det altså ingen demning som kan lagre vann til senere bruk. Derfor blir variasjonene i elektrisitetsforsyningen så store.

Avhengig av import fra India

Under den såkalte «uoffisielle blokaden» av grensen til India, fikk den indiske regjeringen mye av skylden for importstoppen (se blant annet forrige utgave av Hamro Patrika) og det virket som om mange nepaleres forhold til India ble drastisk forverret. India hadde utvilsomt mye påvirkning på at varer ikke kom gjennom, selv om det er vanskelig å si noe sikkert om akkurat hvor mye involvert nabolandet var (derav uoffisiell blokade). Det hører likevel til historien at Nepal importerte rundt en fjerdedel av elektrisiteten som ble brukt i landet i 2014/15 fra India (NEA 2015, 7, 104). Det er liten grunn til å tro at dette har forandret seg i 2015/16. Hadde India virkelig villet straffe Nepal, hadde det hypotetisk sett vært mulig for dem å redusere strømtilførselen til Nepal med en fjerdedel.

³ En engelsk oversikt over strømsparingstimeplanen finnes på:
<http://www.myrepublica.com/load-shedding/>.

TEMA: ENERGISITUASJONEN I NEPAL

Blokade som politisk virkemiddel

Nepal er svært avhengig av India for vareimport, noe som ble smertelig klart under blokaden i 2015/-16. Grunnen til dette ligger til dels i Nepals geografi — landet har ingen direkte tilgang til havet, og transportårene til og fra Kina går på kronglete veier gjennom Himalaya. Til dels er det også historiske grunner til dette. Tilløp til et nærmere forhold mellom Nepal og Kina var blant annet en av hovedgrunnene til at India satte i stand en mer «offisiell» blokade av Nepal mellom 1989 og 1990 (Blanchard and Ripsman 2013; Sengupta 1989). Også den gang ble det unntakstilstand i Nepal. I tillegg ble langt flere grensepunkter stengt. I 2015/16 var det kun ett grensepunkt som var blokkert, men dette var riktignok innfartsåren for rundt 70 prosent av Nepals importvarer (Prasain 2015). Det er ikke til å stikke under stol at selv om India ble gjenstand for mye negativ oppmerksomhet var det stort sett nepalere som blokkerte selve grenseovergangen. Jeg skal ikke gå inn i detaljer angående den politiske konteksten for blokaden her, men fra et energipolitisk standpunkt var protestene interessante. Bensin, diesel og matlagingsgass var det første som ble mangelvare etter at importen fra India stoppet. Denne formen for politisk protest er et godt eksempel på hva antropologen Timothy Mitchell (2013) kaller «karbondemokrati». Med utgangspunkt i den industrielle revolusjonen i England viser Mitchell hvordan utvinning og kontroll over fossile drivstoff har vært sentralt både i utviklingen av, og senere kontrollen over, moderne demokrati. Kullstreikene i England var for eksempel uhyre effektive når det gjaldt å få gjennomslag for arbeiderrettigheter fordi de i praksis lammet mesteparten av industrien i landet, som da var

helt avhengig av kull. Å kutte tilførselen av fossile drivstoff til resten av Nepal var på samme måte en særdeles effektiv måte for madheserne å få gehør for sine politiske krav. Dette var også på tross av at importstoppen ikke var total. Etter hvert kom det på plass alternative, illegale smuglerruter som sørget for en begrenset, men noenlunde stabil tilførsel av basisvarer (Jha 2016). Blokaden var likevel såpass effektiv at regjeringen så seg nødt til å forhandle med madhesi-partiene om å endre grunnloven.

Da gass ble byttet ut med strøm

En annen konsekvens av mangelen på fossile brennstoff var at etterspørselen av strøm økte drastisk i Katmandudalen, blant annet fordi mange gikk over til å lage mat med komfyrer som gikk på strøm i stedet for gass. Dette førte etter sigende til at opp mot 446 transformatorer ble sprengt på grunn av overbelastning (Giri 2016). Det skal normalt sett ikke være mulig at så mange transformatorer sprenger, men distribusjonsmekanismer skal ha blitt satt ut av spill under jordskjelvet i følge distribusjonssjefen i det statlige strømselskapet i Nepal (NEA). Mangelen på én energitype førte altså til en drastisk økning i etterspørselen av en annen energitype, noe som ironisk nok gjorde at nok et distribusjonsnettverk feilet. Nepalere er avhengig av energi for å klare seg i dagliglivet, akkurat som alle andre folk.

Slutt på strømkrisen?

Likevel kan det godt være at nepalere var langt bedre forberedt på å takle konsekvensene av manglende energitilgang enn de fleste andre. Det er tross alt ikke uvanlig med mangel på både strøm og fossile brennstoff i Nepal. Så gjenstår det

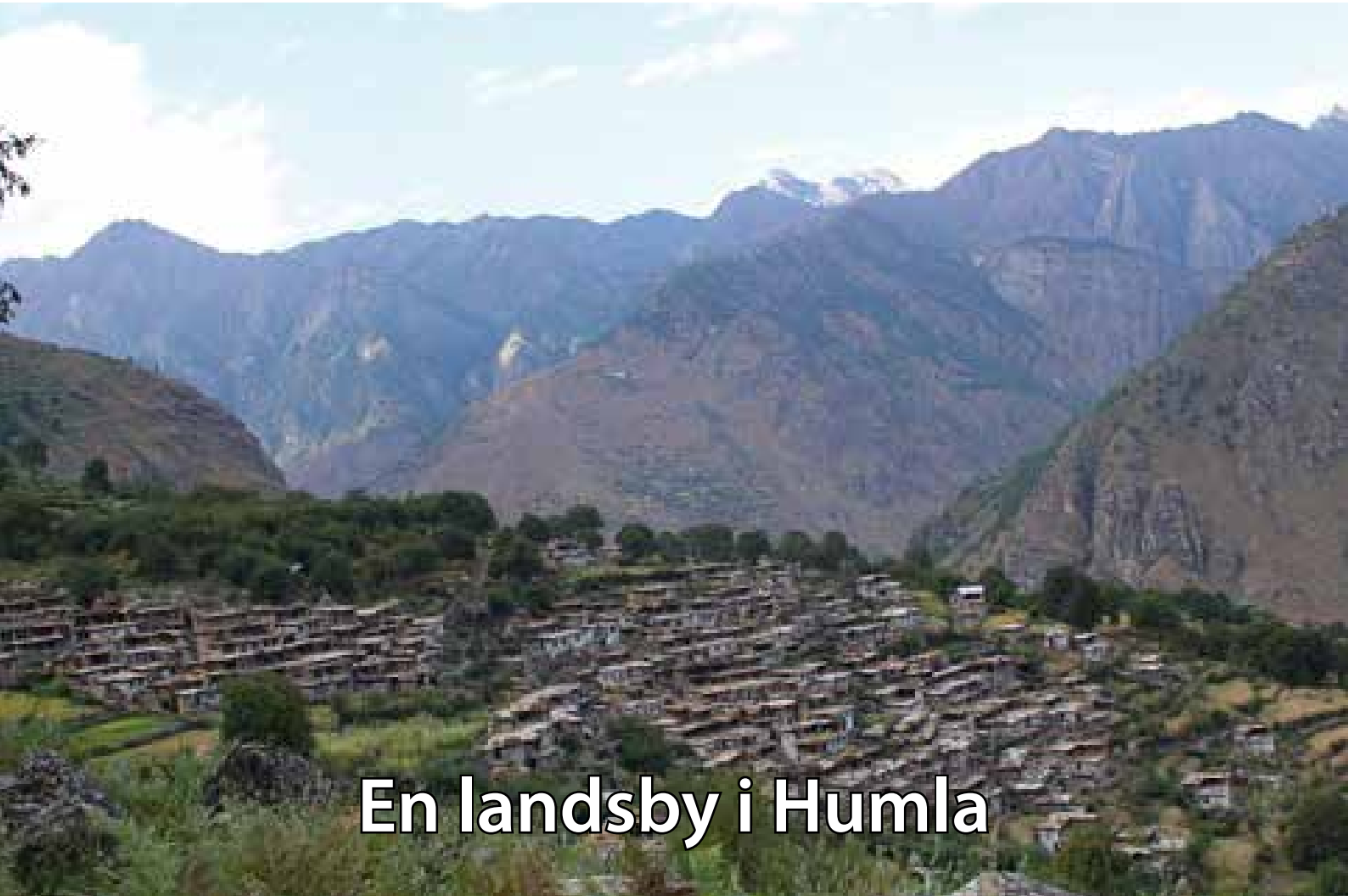
TEMA: ENERGISITUASJONEN I NEPAL

å se hvordan det etter hvert går med regjeringens planer for å få slutt på strømkrisen. Hvis historien er noe å gå etter, er det dessverre ikke spesielt lyse utsikter. En lignende plan ble nemlig foreslått av den maoistledede regjeringen i 2008: 10.000MW skulle bygges ut i løpet av de neste 10 årene (Dixit and Gyawali 2010, 110). Tidsfristen for denne planen har strengt tatt ikke gått ut, men det er nå klart at den ikke kommer i nærheten av å lykkes. Ambisjonene for Nepals framtid som en «vannkraftnasjon» er fortsatt høye (Lord 2016), men resultatene er fremdeles beskjedne, og det er ikke mye som tyder på snarlig bedring. Et lite lyspunkt er likevel at utbyggingen (som regel) ikke går bakover. Det går framover. Det går bare sakte, og ikke alt for sikkert.

Kilder

- Bendiksen, Kjell. 2014. Det norske energisystemet mot 2030. <https://www.duo.uio.no/handle/10852/38734>.
- Blanchard, Jean-Marc F., and Norrin M. Ripsman. 2013. "Indian Sanctions against Nepal 1988-1990." In *Economic Statecraft and Foreign Policy: Sanctions, Incentives, and Target State Calculations*. Routledge.
- Dixit, Ajaya, and Dipak Gyawali. 2010. "Nepal's Constructive Dialogue on Dams and Development." *Water Alternatives* 3 (2): 106–23.
- Giri, Sanjeev. 2016. "NEA Runs out of Transformers." *The Kathmandu Post* (på nett), 3. Februar. <http://kathmandupost.ekantipur.com/news/2016-01-03/nea-runs-out-of-transformers.html>.
- Gyawali, Dipak. 2003. *Rivers, Technology and Society: Learning the Lessons of River Management in Nepal*. London: UK; New York: New York: Zed Books.
- Jha, Prashant. 2016. "End of the Madhesi Blockade: What It Means for Nepal." *Hindustan Times*, 6. Februar. <http://www.hindustantimes.com/opinion/end-of-the-madhesi-blockade-what-it-means-for-nepal/story-JixO1gsdWLprj8Lc6G0hQL.html>.
- Kathmandu Post. 2016. "Power Crisis, by Govt Lights, to End." *The Kathmandu Post* (på nett), 19. Februar. <http://kathmandupost.ekantipur.com/news/2016-02-19/power-crisis-by-govt-lights-to-end.html>.
- Lord, Austin. 2016. "Citizens of a Hydropower Nation: Territory and Agency at the Frontiers of Hydropower Development in Nepal." *Economic Anthropology* 3 (1): 145–60.
- Mitchell, Timothy. 2013. *Carbon Democracy: Political Power in the Age of Oil*. London: Verso.
- Nepal Electricity Authority. 2015. "A Year in Review: Fiscal Year 2014-15." http://www.nea.org.np/images/supportive_docs/year-review-2014-15.pdf.
- Norsk Telegrambyrå. 2016. "Statkraft Dropper Milliardprosjekt I Nepal." *Dagens Næringsliv* (på nett), 13. Januar. <http://www.dn.no/nyheter/naringsliv/2016/01/13/1330/Statkraft/statkraft-dropper-milliardprosjekt-i-nepal>.
- Prasain, Sangam. 2015. "Constitution Crisis: Unrest, Blockade Cause Loss Worth '\$1b.'" *The Kathmandu Post* (på nett) 3. oktober. <http://kathmandupost.ekantipur.com/news/2015-10-03/constitution-crisis-unrest-blockade-cause-loss-worth-1b.html>.
- Sengupta, Uttam. 1989. "Nepal Faces Mounting Crisis since the Lapse of Trade and Transit Treaties with India." *India Today*, 15. Mai. <http://indiatoday.intoday.in/story/nepal-faces-mounting-crisis-since-the-lapse-of-trade-and-transit-treaties-with-india/1/323443.html>.
- Winther, Tanja. 2011. *The Impact of Electricity: Development, Desires and Dilemmas*. Reprint Edition. Oxford: Berghahn Books.

TEMA: KULTURARV OG SAMFUNN

En landsby i Humla

Syada med utsikt mot nord der den nye veien fra Tibet kan skimtes midt på bildet.

Foto: Marit Bakke

Høyt i en åsside i det nordvestlige Nepal ligger Syada – en landsby med folkeskole, helsestasjon og en liten kraftstasjon. I løpet av 2015 og våren 2016 ble landsbyens 500 år gamle tempel gjenreist.

Tekst: Marit Bakke og Olav Myrholt

Syada får sjelden besøk av utlendinger. Egentlig ikke så rart, for landsbyen ligger omtrent så langt du kan komme i nordvestlige Nepal, høyt i åssiden over der pilegrimsstien til Kailash går. Hvem reiser dit når man lett kan komme til de mer kjente områdene Annapurna, Langtang og Everest? Utlendinger som kommer til Syada er folk som har et ærend, ofte som representanter for en bistandsorganisasjon. I 2005 var Olav Myrholt for Utviklingsfondet i Humla, et av Nepals

fattigste distrikter, for å kartlegge mulige steder for prosjekter innenfor jordbruk og matsikkerhet. Olav besøkte også Syada, og det folk der og i nabo-landsbyene ønsket seg mest var å fikse sin *mandu*, det gamle templet som var blitt ganske falleferdig. Olav vendte tilbake til Syada flere ganger med tiltak innenfor jordbruk og istandsetting av en uferdig og rusten kraftstasjon, men tok ikke noe initiativ til å restaurere templet. (Les mer i Hamro Patrika nr 1, 2007)

Den gamle *mandu*'en i Syada tilhører en gud og gudinne i den lite kjente religionen Byansi, som har elementer fra den før-buddhistiske Bön-religionen, arkaisk Hinduisme og folketro/animisme.

Yogi Kyastha har arbeidet for Utviklingsfondet i Humla og da han høsten 2010 besøkte Oslo, fortalte han Olav Myrholt, Dag Norling og Marit Bakke at innbyggerne i Syada fortsatt ønsket å restaurere templet. Templet antas å være mer enn fem hundre år gammelt med en sjelden bygningstype; maken finnes antakelig ikke i Nepal. Vi tente på ideen, især Dag

og vennen Harald Waagaard, begge arkitekter med erfaring fra bevaring av gamle bygninger. Høsten 2011 dro Dag og Harald på en lengre fjelltur i Humla og stanset noen dager i Syada for å se på templet, ta bilder og måle opp. Besøket endte med en restaureringsplan (se tegninger i Hamro Patrika nr. 1, 2015)

Høsten 2015 var Dag tilbake i Syada, denne gang sammen med Marit og tre andre som et par dager senere skulle videre på turen langs Karnali-elven og gjennom Limidalen, og som du kan lese om på side 31 til 56.

Det 500 år gamle templet, Syadas *mandu*, slik det så ut i 2011.

Foto: Dag Norling

Templet i 2011 med det ødelagte taket. Foto: Dag Norling

Syada ligger ca. 4 km i luftlinje fra Simikot, som er administrativt sentrum for Humla. Stien går først over et pass på 3200 meter, deretter er det 1000 meter nesten rett ned til Karnalielva, og 3-4 km opp 500 høydemeter i åssiden til Syada. Turen krever solide knær og gode lunger. Lokalbefolkningen gjør unna strekningen på 3-4 timer, vi brukte syv timer, riktig nok ved å følge de vanlige rådene for vandreturer i Nepal; gå langsomt, stanse for å drikke vann og nyte utsikten, og ta seg god tid under lunsjen. Syada ønsket oss velkommen i ettermiddagssola. De

fleste innbyggerne var fortsatt opptatt ute på jordene med å høste gress og bønner, men barn og eldre kikket nysgjerrig da vi vandret gjennom landsbyen og opp til leirplassen.

Folk som bor i Syada bruker forskjellige navn om seg selv, alt etter hvem som spør. Fra lenge før middelalderens kongedømme Khas Malla i Vest-Nepal har dette folket bodd i det som nå er grenseområdene mellom det nordvestlige Nepal, India og Tibet. De blander ofte tibetansk og lokal Hindu Chhetri-kaste klesdrakt, og snakker et arkaisk nepali sammen med sitt eget språk.

Det bor omkring 900 mennesker i Syada (185 husstander). Steinhusene ligger tett og beskytter mot vinden, og på de flate takene er folk opptatt med å bearbeide og lagre høstens grøde eller samles til prat eller møter. Syada har folkeskole, helsestasjon og altså det gamle templet. En kraftstasjon var påbegynt, men arbeidet stoppet opp under den væpnede konflikten 1996-2006. I 2011 var kraftstasjonen ferdig, men en flom ødela den like etter. I 2015 så vi at den var bygget opp igjen og den gir nå landsbyen strøm i fem timer hver kveld. Tidligere var det åpne ildsteder inne i folks hus, noe som bidro til kroniske luftveisproblemer. Nå har de fleste hus ovner der røyken ledes gjennom taket i et enkelt rør.

Årets avling oppbevares på takene.

Foto: Marit Bakke

Jeet Bahadur Budha steker chapati på ovnen hjemme hos seg. Tanzin sitter på huk.

Foto: Marit Bakke

Templet rives.**Foto: Jeet Bahadur Budha**

Endringer i restaureringsplanen

I 2013 inngikk Dag, Marit og Olav en avtale med Syada Village Development Committee (VDC) om restaurering av landsbyens *mandu* med økonomiske bidrag fra Syada VDC og den norske støttegruppen (Dag, Harald, Marit og Olav) samt arbeidskraft fra alle husstandene i landsbyen.

Vinteren og våren 2015 var det så mange sprekker i veggene og tårnet at landsbyen mente det var best å rive hele templet før det ramlet ned over hodene på folk. Både et mindre jordskjelv og en kraftig monsun hadde sørget for templets dårlige tilstand. De opprinnelige planene om en antikvarisk restaurering ble endret til gjenoppbygging av et nytt tempel i samme stil som det gamle. Vi var litt skuffet, for motivasjonen for å engasjere oss hadde vært å kunne bevare et lite stykke av Nepals kulturarv. For nepalerne er gudenes sjel det viktigste, ikke den fysiske rammen som omgir dem, og derfor har antakelig templets utseende ikke vært så viktig for folkene

i Syada. Vi bestemte oss for å bekrefte avtalen fra 2013 og bidra til gjenoppbyggingen, økonomisk og faglig. Dag laget nye detaljerte tegninger.

Jeet Bahadur Budha, en tidligere maoistleder, styrte en fast arbeidsgjeng av tømrere, en treskjærer og, ikke minst, folk som kunne bygge med stein. Fra landsbyen bidro én person fra hver husstand med to dagers arbeide under rivingen og gjenoppbyggingen. Tanzin Funjok Lama, utdannet ingeniør som bor i

Grunnmuren til de ytre veggene og tårnet.**Foto: Jeet Bahadur Budha**

Med arbeiderne – og nysgjerrige – foran det halvferdige nye templet 27. september 2015. Sittende foran er Jeet og Chakra Bahadur Budha nummer to og tre fra høyre. Tanzin (med blomsterkjede) står ved siden av Marit Bakke. I bakke rekke er Dag Norling nr 2 fra venstre. Foto: Dibash Raj Onta Simikot, fikk ansvaret med å koordinere arbeidet og holde kontakten med oss i Norge.

Bygget reiser seg – men overraskelser venter

Allerede i juni fikk vi de første bildene fra byggingen av det nye templet. Grunnmuren begynte å ta form, men vi var bekymret over at de små vinduene øyensynlig skulle erstattes med noen mye større. Humla ble ikke rammet av jordskjelvet i april 2015, heller ikke Syada, men når nå templet skulle bygges helt på nytt kunne det jo gjøres slik at det var bedre sikret mot framtidige jordskjelv. Før avreisen til Syada snakket derfor Dag og Marit med fagfolk i Kathmandu for å få gode råd om hvordan man bygger jordskjelvsikre hus. Vi var spente på hva vi ville se når vi kom til Syada noen dager etter disse møtene. Det ante oss at det var mer enn vinduene som ikke var som de burde, blant annet at templets grunnmur ikke var gravd langt nok ned i bakken slik som fagfolkene anbefalte.

Etter frokost den andre dagen vandret vi til utkanten av landsbyen der Jeet, Chakra Bahadur Budha (Syada VDC formann), arbeiderne og mange nysgjerrige ventet. Vi ble gledelig

overrasket over de flotte steinveggene og de vakre treskjæringene rundt vinduene og døra. Dessverre stemte det at templet nå hadde store vinduer. Begrunnelsen var at de ville gi bedre lys for folk som skulle gå rundt tårnet som står midt inne i templet. Vi holdt på vårt og etter en prat med Jeet, Chakra og arbeiderne ble kompromisset at det store vinduet på forsiden skulle skiftes ut med et mindre. Utover høsten og vinteren fortsatte arbeidet og i mai 2016 fikk vi bildet som bekreftet at gjenoppbyggingen var ferdig, og at det lille vinduet var på plass.

Tårnet bygges.

Foto: Jeet Bahadur Budha

Samler tusenvis til festival

Vi må bare erkjenne at prosjektet vårt i Syada ikke helt gikk etter planen og inngåtte avtaler og at det krevde tålmodighet og fleksibilitet. Både for oss, og generelt for mange

Det nye templet.

Foto: Jeet Bahadur Budha

andre utenlandske bidragsytere, er utfordringen ofte at man ikke kan følge prosjektene daglig eller regelmessig. I vårt tilfelle ble det, med faglig kunnskap fra Norge og fra antikvarer med erfaring fra restaurering av gamle templer og palasser i Katmandu, laget instruktive tegninger. Men omsetningen fra tegninger til praktisk gjennomføring var ikke alltid enkel. Etter hvert i prosessen ble vi klar over at det på byggeplassen i Syada ble tatt avgjørelser i strid med våre råd og avtaler, selv med gode hjelpere som Tanzin og Yogi.

Det oppmuntrende er at den nye Syada *mandu* ligner svært mye på den gamle, og at dette antakelig er det beste vi kunne få til. Det vesentlige er at vi har bidratt til at landsbyen har

fått tilbake en *mandu* som kanskje i århundrer har samlet byansiene i Humla og Mugu til en festival som holdes to ganger i året ved fullmåne, det ble sagt med opp til 10.000 deltakere. Dette var nok den viktigste årsaken til at de ønsket å forhindre at templet bare falt i grus. En spesiell komité planlegger festivalen og sørger for at hele landsbyen mobiliseres; familie, venner og andre har gjester boende, mange anvises plass til å sette opp telt, og landsbyboerne lager mat som selges. I tillegg til de religiøse ritualene og aktivitetene er det mye fest og moro, og det treffes viktige avgjørelser om handelskaravaner, eiendom og giftermål. Det er godt å vite at det finnes en *mandu* som kan gi den fattige landsbyen ekstra inntekter.

Skole, helsestasjon og kvinnegruppe i landsbyen

Helsesøster Gita Devi Neupane undersøker et sykt barn.

Foto: Marit Bakke

Noen av lærerne og elevene i skolegården i Syada.

Foto: Marit Bakke

Mens Dag, Magnus, Bjørn og Jon la i vei på turen gjennom Limidalen, ble Marit igjen en ekstra dag i Syada. Det ble en interessant og lærerik dag i møte med helsesøster, lærere og Mothers' Group.

Offentlig skole med utfordringer

På skolen møtte Marit fem av de 11

lærerne. En av dem hadde vært i Syada i ti år, en annen i to. Tre av dem var ansatt av regjeringen, to av Syada VDC. Skolen underviser 280 elever opp til 10. klasse. Lærerne fortalte om utfordringene med å undervise elever med svært forskjellige forutsetninger. De fleste foreldrene er fattige, som regel analfabeter, og forstår ikke hvor viktig utdanning er for barnas framtid. Dette er nok grunnen til at det reelt er omkring 200 elever som kommer til undervisningen regelmessig. Som en offentlig skole er det dårligere undervisningsmateriale enn det private skoler har. Faktisk er det noen foreldre i Syada som sender barna på en privat internatskole i Simikot.

Helsesøster som alltid stiller opp

På helsestasjonen møtte Marit Gita Devi Neupane. Hun er 42 år gammel, kommer opprinnelig fra Bardya og ble utdannet som helsesøster i Dhangari. Høsten 2015 hadde hun arbeidet på helsestasjonen i Syada i 13 år. Vanlig

Gita Devi Neupane i den svært enkle fødestuen på helsestasjonen.

Foto: Marit Bakke

kontortid er fra kl. 10 til 16 hver dag, men hun er alltid klar til å stille opp når det skjer noe ekstra, for eksempel når en fødsel er i gang. Som offentlig ansatt har hun 18.000 nepalske rupees (ca. 1.500 norske kroner) i lønn per måned.

Gita kan ta seg av de fleste helseproblemer folk har. På helsestasjonen fortalte

fra Gita. I løpet av Gitas 13 år ved helsestasjonen er 30 pasienter sendt til sykehuset i Simikot.

Kvinnene ønsker å lære

Gita har også regelmessig kontakt med landsbyens kvinnegruppe. Om ettermiddagen møtte Marit noen av disse kvinnene. Alle er

Mother's Group i Syada. Til høyre sitter de to mest ivrige kvinnene med et barn mellom seg.

Foto: Marit Bakke

Gita at hun den 25. i hver måned møter de ni frivillige helsearbeiderne. I hver av landsbyens ni grender (ward) er det en kvinnelig frivillig helsearbeider (FVHW) og de er uvurderlige for å orientere Gita om folks helse generelt og om spesielle problemer. Mange møter opp på helsestasjonen. Mens vi satt på verandaen utenfor helsestasjonen kom en kvinne med et lite barn og Gita konstaterte raskt at barnet var underernært. Hvorfor? Fordi moren hadde prioritert innhøstingen foran pleie av barnet. Medisinene er gratis for alle i Syada, og helsestasjonen får dem fra distriktssykehuset i Simikot, etter anmodning

analfabeter og det første de fortalte, med øynene rettet mot henne, var at de ønsket en kvinnelig lærer som kunne lære dem å lese og skrive. De hadde forgjeves spurt District Education Committee (DEC) i Simikot. Om den norske gjesten kunne hjelpe? Dessverre kunne hun ikke skaffe dem en lærer, men kanskje de kunne skrive et brev til DEC, for da ville i hvert fall ønsket være dokumentert. Hvis DEC sa nei, måtte de skrive et nytt brev og enda et brev inntil de kanskje fikk sin lærer. Jeet sa han ville hjelpe med brevet, kvinnene nikkete smilende og de ble ønsket lykke til.

Syada ligger 4 km unna, i lia rett til venstre for de høye trærne, helt til høyre i bildet.

Foto: Marit Bakke

Den fjerde dagen sa Marit farvel til Gita og Jeet, vandret ned lia, krysset Karnalielva og fortsatte opp den bratte åsen før hun ruslet ned

bakkene til Simikot og reiste videre neste dag med fly til Nepalgunj og Katmandu.

Barn i Syada.

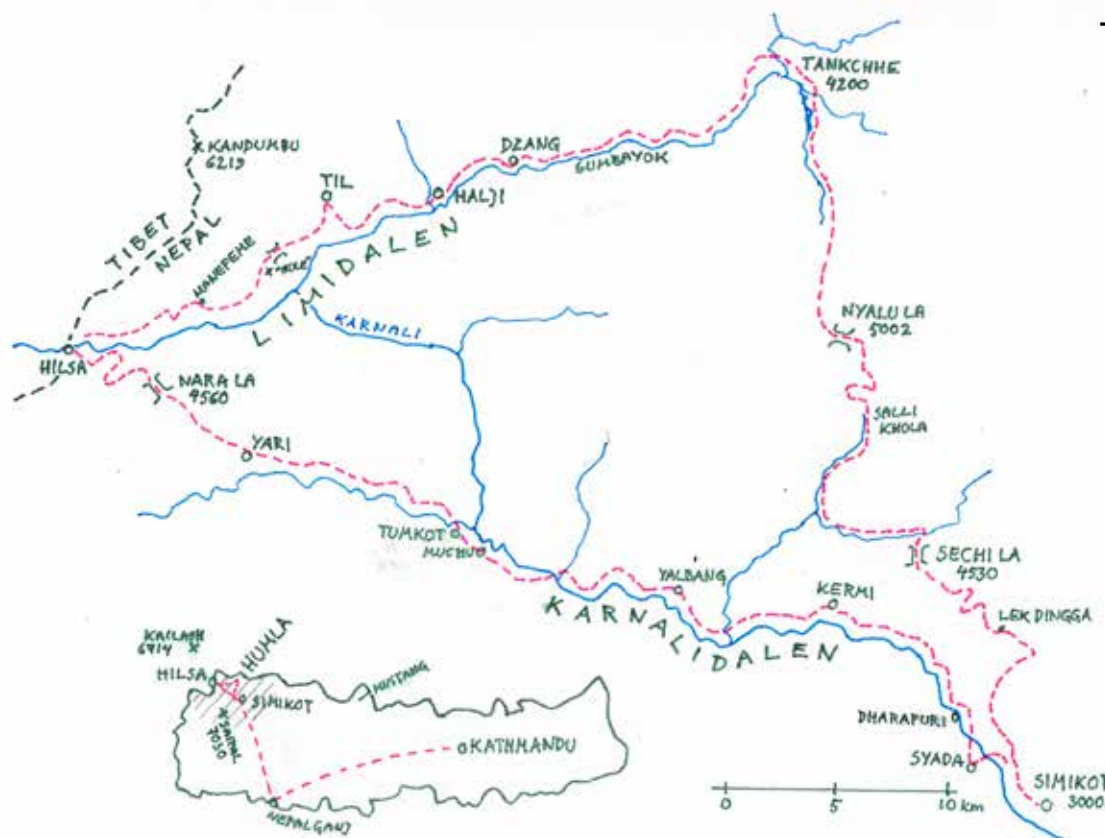
Foto: Olav Myrholt

Til fots gjennom Limidalen

Fra Simkot (flyplassen kan sees i bakgrunnen) la vi ut på vandring til avsidesliggende landsbyer gjennom det buddistiske kulturlandskapet omgitt av storslått natur. Distriktet Humla lengst nord-vest i Nepal har ingen veiforbindelse til resten av landet – enn så lenge.

Tekst og foto: Dag Norling

Langt fra det sentrale Nepal og Kathmandu og langt unna de vanligste turistløypene ligger Humla-distriktet. Man må regne med omlag 10-12 dagsmarsjer på sti fra nærmeste vei i Saanfe Bagar i Achham-distriktet til distriktssenteret Simikot. Men, her inne på 3000 m.o.h. er det anlagt en liten flystripe med småfly-

forbindelse til Nepalgunj og resten av landet når været tillater det, men det gjør det ikke alltid. Forbindelsen er ganske ustabil. Som en nepalsk pilot fortalte oss for mange år siden i Khumbu: «In Nepal we never fly in cloudy weather, for in Nepal the clouds are full of rock.»

Nepal regnes som et av de økonomisk minst utviklede land i Asia, og Humla er det nest minst utviklede distriktet i Nepal. Folk flest livnærer seg av tradisjonelt jordbruk, en form som kalles transhumance (delvis nomadisk), og handel. Men, dette gir ikke nok utkomme gjennom året. Hjelp utenfra er nødvendig, både fra myndighetene og fra utlandet. På vår tur var midtgangen i flyet fylt opp med rissekker merket USAID. Det norske Utviklingsfondet

og andre bistandsorganisasjoner har i flere år hatt samarbeidsprosjekter med lokale NGO'er i Humla og bistått med bygging av små kraftverk, med helsearbeid, og ikke minst innenfor jordbruk og matvaresikkerhet. Innsamling av planter og urter fra utmarka, som delikatessen brennesle, gir et viktig mattilskudd om våren. Urter og sopp er dessuten eksportartikler fra regionen og kan betales så godt at flyfrakt ikke er noe hinder. Sekker ble lastet inn i flyet før det tok av sørover igjen. Også indisk hamp, villaprikoser, villfersken, valnøtter og mandler vokser fritt.

Første stopp - i Syada

Landsbyen Syada ligger en bratt dagsmarsj unna Simikot. Sammen med en arkitektkollega

Vi slo leir ved landsbyen Syada.

besøkte jeg i 2011 Syada for å måle opp et mange hundre år gammelt tempel, en mandu, som var i dårlig forfatning og som landsbyen ønsket hjelp til å få satt i stand. Et antikvarisk restaureringsprosjekt ble forberedt, men i mellomtiden oppsto så store sprekker i murverket at landsbyfolket fant det tryggest å rive det hele ned. Restaureringsprosjektet ble dermed et gjenoppbyggingsprosjekt, og med ambisjon om å gjøre det litt solidere enn sist. Du kan lese mer om prosjektet i artikkelen «En landsby i Humla» på side 22 i dette nummeret av HP, og i nr. 1, 2015. Denne gangen var vi fem i følge og vi tok turen innom Syada for å se på arbeidene, snakke med byggekomiteen og håndverkerne om økonomi og bygningsdetaljer, og ellers gjøre oss bedre kjent med folk i landsbyen.

Pilegrimer med helikopter

Fire av oss hadde videre planer, en fottur innover i Humla. Turen gikk først vestover langs Karnali-elva, deretter over et høyt pass og ned mot Tibet-grensa ved Hilsa, videre fortsatt på nepalsk side gjennom Limidalen, over nye enda høyere pass, og tilbake til Simikot, til sammen 14 dagsetapper. Første del faller sammen med avslutningen på den nepalske del av «Great Himalayan trail», Nepal på langs fra Kangchenjunga i øst til Hilsa i vest, en tur på til sammen over 120 dagsetapper. Stien gjennom Karnalidalen faller også sammen med en av de gamle pilegrimsrutene til Kailash i Tibet, et hellig fjell, selve universets sentrum for millioner av buddhister, hinduer, jain og bon-tilhengere. På gjestehuset i Simikot møtte vi noen av dem,

Vi besøkte Syada, for å se på arbeidet med gjennombyggingen av landsbyen mandu. Dette bildet er tatt en liten stund senere.

Foto: Jeet Bahadur Budha

velstående indere med tykke dunjakker og plastsandaler som tok pilegrimsferden med helikopter inn til Tibet-grensa og derfra med kinesisk landcruiser på god asfaltvei fram til den hellige Mansarovar-sjøen og Kailash. Men på stien langs Karnali-elva så vi ingen pilegrimer.

Det store målet for Kailash-pilegrimene er Kora'en, en minst tre dagers rundvandring omkring det hellige fjellet over pass på 5600 m.o.h. En risikabel ferd om man ikke er godt akklimatisert og kledd. De frommeste prostrerer, legger seg flatt ned på bakken for hvert skritt. De som ikke orker å gå selv kan ri på yak'er. Selv hadde vi ingen planer om å komme til Kailash. Som nordmenn ville vi blitt nektet visum til Tibet uansett. Slik vil kinesiske myndigheter straffe norske statsborgere kollektivt for Nobel-komiteens avgjørelser. Tro det eller ei.

Streng kontroll med ferdsel

Nepalske Humla er også «restricted area». Man kan ikke gi seg av sted på egen hånd. For å få trekking-tillatelse må man gjøre avtale med en godkjent trekking-operatør som til gjengjeld ordner alt det praktiske. I vårt tilfelle resulterte det i et følge på 10 mann og 9 hester bare for oss fire. Ikke helt billig naturligvis, men standarden var upåklagelig. Tykke madrasser i teltene, eget spisetelt med bord og stoler, varm lunsj og tre retters middag hver dag, delikat og variert mat. Det er vel slik man tror at vestlige turister forventer, i hvert fall gamlinger i 70-åra som tre av oss er. Trek-leder Deepak, kokken Sagar og en gammel venn, Dibash, var med oss fra Kathmandu, de andre ble hyret lokalt i Humla. Det er bare en ti års tid siden området i det hele tatt ble åpnet for turister. For ikke å risikere

diplomatisk trøbbel med kineserne, holder nepalske myndigheter streng kontroll med all ferdsel i grenseområdene. Vi måtte gjennom flere politisjekkposter underveis. De har sine grunner.

Konfliktområde på 1960-tallet

På 1960-tallet etablerte tibetansk Khamba-gerilja seg med en base i Karnalidalen, et sted like til side for ruta vår. Hovedbasen lå lengre øst, i Mustang. Støttet av CIA med våpen og trening gjorde Khambaene væpnede utfall mot kinesiske styrker i Tibet for så å trekke seg tilbake til trygghet på nepalsk side av grensa. Khambaene voldte problemer for nepalske myndigheters forhold til Kina, men også lokalt for befolkningen

i Humla. De stjal kveg og tok seg til rette. CIA-innblanding tok først slutt etter Nixons statsbesøk i Beijing og starten på en politisk oppmykning mellom Kina og USA. Nepalske militære styrker klarte til slutt å jage Khambaene ut. Lederen Wangdu flyktet fra Mustang til Humla og ble drept i 1974.

Effekter av ny handelsforbindelse

Nylige restriksjoner på turismen skal også skyldes farene for uønsket kulturpåvirkning fra utlendinger, særlig forsøk på misjon. Kristne misjonærer har visstnok forsøkt seg, noe myndighetene vil ha seg frabedt. Men en kulturpåvirkning som er mer åpenbar, og som det øyensynlig ikke gjøres tegn på

Hulvei ved Kermi i Karnalidalen.

Trafikkork i Karnalidalen

å bremse, følger med veibyggingen som trenger stadig lenger inn i landet fra Tibet. Store lastebiler bringer kinesiske industrivarer, tekstiler, matvarer, øl og brennevin så langt veien rekker. Derfra lastes det over på yak- og muldyrkaravaner og når fram til de mest avsidesliggende landsbyer. Den nye handelsforbindelsen er et framskritt i forhold til den kostbare flyfrakten via Simikot, men samtidig er et søppelproblem under utvikling. Vi fant plastemballasje og glasskår etter knuste flasker på leirplasser og langs veier og stier - jeg tror ikke det bare er trekking-turistene som har slengt det fra seg. I andre områder av Nepal med nye veier og mer ferdsel, som

i Annapurna- og Mustang-området, prøver man nå å ta kontroll med forsøplingen, helt nødvendig om man mener alvor med satsingen på en bærekraftig fotturisme. Humla må snarest komme etter.

Innover i Karnalidalen

Etter Syada la vi ferden innover den stadig trangere Karnali-dalen. Små landsbyer klamret seg til bratte åssider, og under oss gikk elva turkis og hvit i strie stryk. Vi passerte snart Dharapori, den siste og øverste landsbyen der det er mulig å dyrke ris. Det kalde klimaet krever modning i åtte måneder, men gir til gjengjeld en meget næringsrik avling. Videre oppover og

Ikke noe for muldyr med høydeskrekk

innover dalen dyrkes bygg, bokhvete, hirse og poteter på trange åkerlapper. Et sted var stien hugget inn i fjellet som en spektakulær hulvei forbi en bratt berghammer. Svære kjemper av noen valnøtt-trær ga skygge langs stien. En høy foss styrtet ned fra fjellet over oss og der bekken krysset stien svermet myriader av himmelblå sommerfugler. Stien går så dypt i dalen at det stenges for det store overblikket, men der det åpnet seg en sidedal mot sør fikk vi for første gang utsikt mot den snøkledde giganten, Saipal Chuli 7030m, nest høyeste fjell i vest- Nepal. Vår første leirplass etter Syada var ved landsbyen Kermi. Ovenfor landsbyen finnes naturlige varme kilder, en kjærkommen anledning til

et etterlengtet dypp i bekken. Landsbyen tok for noen år siden fatt på å utvikle kildene til et litt mer forseggjort badeanlegg for å tiltrekke veifarende, men måtte gi opp da maoist-opprøret sto på. Maoistene sto sterkt i Humla. Fortsatt er det bare noen halvferdige tørre mur-kummer som vitner om større planer. Men allerede her i Kermi støtte vi på anleggsmaskiner og det nye veianlegget, foreløpig bare en grov sprengsteinsfylling, ennå ikke farbar for biler. Videre vestover faller den nye veitraseen delvis sammen med den gamle fot- og kløvstien, og er ikke lenger fullt så spennende å gå på. Vi foretrekker stien der vi har et valg.

Utsikt til Saipal Chuli 7030m, Vest-Nepals nest høyeste fjell

Fremtid for fotturisme?

Vi gjorde oss noen tanker underveis om fotturismens fremtidige kår langs ruta vår. Om omgivelsene er aldri så vakre, hvem gidder å trække dagevis langs støvete veikanter og måtte se opp for tunge lastebiler? Det er bare et tidsspørsmål før veien fra Tibet får kontakt med det øvrige nepalske veinettet, slik som den nylig ferdigstilte veien gjennom Mustang. Kanskje kommer framtidens trekkere til å bruke sykkel, som noen har begynt med på Annapurna-runden? Eller, blir det like gjerne bil-turisme? Men for all del, det vil fortsatt være mange flotte fotturruter i Humla.

Inn i det buddhistiske kulturlandskapet

En dagsetappe videre, inne ved Yalbang, videt dalen seg litt ut og der hadde den gitt plass til en pensjonatskole med hele 300 elever. Ungdommene, både gutter og jenter, kommer til dels langveisfra til skolen. Om kvelden fikk vi besøk i leiren av en liten elevdelegasjon som høflig ba om donasjon til lokale velferdstiltak. På ei slette ovenfor skolen ble det for bare 25 år siden bygget et kloster, Yalbang gompa, overraskende stort den avsides beliggenheten tatt i betrakning. Klosteret representerer Nyingma, en historisk innflytelsesrik sekt for utbredelse av buddhismen i Vest-Tibet. Klosteret

Klosteret Yalbang gompas ble bygget for 25 år siden

var blitt bygget med donasjoner fra utlandet til erstatning for Namkha Khyung dzong, et kloster ved Kailash som ble ødelagt under kulturrevolusjonen. Vi listet oss stille inn i det store klosterkapellet midt under kveldsbønnen. Et tyvetalls munker, de fleste bare unge gutter, satt med korslagte bein langs benkerader i halvmørke mens de bladde i hellige tekster foran seg og leste høyt i kor, avvekslende med tromming på små håndtrommer. På vår vandring gjennom Humla, en kulturell mosaikk av etniske folkegrupper og religionsvarianter, var vi nå tydelig kommet inn i det buddhistiske kulturlandskapet. Etter hvert skulle det bli enda tydeligere, stupaer, bønneflagg og mani-murer langs stien, folk med bønnehjul og bønnekjeder.

Folk vi møtte viste oss at vi var kommet inn i det buddhistiske kulturlandskapet. Her en eldre mann med bønnehjul i et hus vi passerte.

Den provisoriske handelsleiren i Tumkot

Hestene stikker til fjells

Dalen ble trangere igjen, til tider en dyp elvekløft der sola nesten ikke slapp til, for så å vide seg ut igjen ved Muchu, en spredt landsbybebyggelse mellom frukttrær. Vi skulle slå leir på en slette ved elva og satte oss til å vente på hestene med all bagasjen vår, men det varte og rakk uten at de kom. Like før det mørknet kom Deepak, vår turleder, som kunne fortelle at hestene hadde stukket av til fjells og at de nå strevet med å få karavanen tilbake på ruta igjen. Det ville bli for seint å sette opp leir og vi ble bedt om å gå litt videre til Tumkot, en omlastingsleir for varehandelen med Tibet.

Telt og provisoriske skur, noen for lagring av varer, andre kjøkken- og spisetelt eller husvære for hele familier, lå i rekke på hver sin side av en støvete gjennomgangsgate der småbarn måtte passe seg for svære kinesiske lastebiler som braste forbi med væpnet vakt i forsetet. Det var ordnet med at vi kunne overnatte i et av varelagerteltene. Der fikk vi sove i et hav av vatterte dyner under hyller fylt opp med kinesisk brandy. Det var om lag hit, til Tumkot, at den nye veien var satt i noenlunde kjørbær stand. Herfra måtte varene omlastes på kløvdyr. Etter hvert som veiarbeidet skrider fram, vil handelsstasjonen flytte etter.

I landsbyen Yari ble vi i to netter for å akklimatisere oss før oppstigning til passet Nara La.

Over passet Nara La

Hittil hadde vi fulgt Karnali-elva motstrøms, men her ved Tumkot delte dalen seg. Elva videre innover kom nordfra, gjennom en kløft så bratt og trang at det var umulig å følge den videre. Vår rute gikk i stedet vestover der dalen åpnet seg mer og mer inn mot det første høye passet på ferden, Nara La 4560 m.o.h. Vi slo leir ved landsbyen Yari mellom beitende yak'er som snublet i teltbardunene våre om natta, og ble der i to netter for å legge inn en akklimatiseringstur før vi tok fatt på det høye passet. Neste etappe bød på 900 meter bratt stigning opp til passet, og like mye enda brattere ned igjen på den andre siden. Underveis

passerte vi en 10 meter høy rød klippe med inngraverte relieffer av den femte Dalai Lama og den nepalske kong Bahadur Shah. Klippen markerte inntil 1854 grensa mellom Tibet og Nepal. Deretter ble grensa flyttet til Hilsa på vestsiden av passet, målet for dagens vandring.

Fra toppen av passet kunne vi se vestover inn på den tibetanske høysletta. Rett mot oss og østover så vi for første gang Limidalen, foreløpig som en dyp trang kløft med stupbratte sider. Høyt oppe i fjellsiden øynet vi stien vi skulle følge neste dag. Den sto tegnet som en tynn strek gjennom stupene over Karnali-elva som vi her fikk gjensyn med. Det så nesten umulig ut, men vi tenkte at hvis våre ni kløvhester kunne

Den gamle grensemarkeringen mellom Tibet og Nepal

ta seg gjennom skulle alltid vi også klare det. Rett under oss og på vår side av elva lå Hilsa med den nepalske grensestasjonen, en ganske grå og ødslig plass. På motsatt bredd lå den kinesiske stasjonen med en svær, nybygget kaserne og eget kraftverk. En smal hengebro forbandt de to breddene. Nedover til Hilsa valgte vi å følge bilveien som i store svinger tok oss ned gjennom bratthengene.

Forlatte hus i Hilsa

Om Hilsa så trist ut fra oven ble ikke inntrykket bedre da vi var vel nede. Da den nye veien ble bygget var rollen som handelsstasjon falt bort. Mange hus var forlatt og lå som støvete ruiner.

Etter passet befinner vi oss geografisk i Trans-Himalaya. Hilsa ligger klimatisk i ørkensone og skyggevendt. Alt jordbruk her vil være avhengig av kunstig vanntilførsel (irrigasjon), og ikke en åkerlapp eller et grønt strå til beite var å se. For ikke å ødelegge teltene våre på skrot og glasskår ble det ordnet med innendørs overnatting for oss turister på myke madrasser i stedets fargerikt dekorerte buddhistiske kapell. Våre nepalske hjelpere fikk sove på jordgolvet i kjøkkenet eller ute på bakken der de fant en stille krok. Hestene ventet tålmodig ved husveggen og gomlet bokhvete fra hver sin mulepose.

I tidligere tider kunne man begynne på den tradisjonelle stien til Limidalen med en moderat

Vi fikk overnatte på myke madrasser i Hilsas buddhistiske kapell.

Vi fulgte den nye bilveien nedover til Hilsa og den nepalske grensestasjonen.

stigning fra Tibet-siden av grensa. Men siden 2008 har kineserne stengt den muligheten og tvinger dermed all ferdsel til Limi rett opp fjellsiden på «riktig» side av riksgrensa. Stien er stupbratt og løs, for annethvert skritt opp glir man ett tilbake. Noen hundre meter oppe flater den ut og holder høyden langs den bratte fjellsiden vi kunne se fra Nara La dagen før. Og som man ofte erfarer i bratte fjell, det som på avstand ser nesten umulig ut viser seg å være helt greit når man står midt oppe i det. Neste leirplass var eneste stedet på flere timer der det var flatt nok til å slå leir, men kun på noen små flater mellom store steinblokker der det så vidt var plass til telt etter å ha ryddet for glasskår

På stupbratt og løs sti opp fra Hilsa på vei mot Limi.

Stien innover Limidalen

(!) og kratt. Stedsnavnet, Manepeme, kommer fra hellige tekster malt på noen av de største steinblokkene.

Eksotisk middagsmeny

Like før vi kom til leirplassen kom en kar oss i møte. Han hadde like før sett en snøleopard drepe en svær villgeit, en Himalayan Thar, begge to truede arter og fredet etter nepalsk lov. Men, leoparden hadde stukket av da den ble overrasket av folk og dermed lå byttet igjen ved stien. Geita var stor som en kalv og hadde store krumme horn. Våre folk fikk overta slaktet og kuttet det opp i små kjøttstykker som ble lagt til tørk på en presenning i sola. Kjøtt-

Snøleoparden rømte da den hørte folk, men byttet dens, en Himalayan thar lå igjen.

tørkingen fortsatte de følgende dagene så snart vi hadde etablert leir, og til og til slutt fikk vi servert en smakebit til middag. Opplevelsen var

Våre folk fikk overta slaktet og la kjøttet av villgeita til tørk.

nok mer eksotisk enn kulinarisk, for oss kunne snøleoparden gjerne beholdt byttet sitt.

Mange steder ville det vært umulig å ta seg frem med hest, hvis det ikke hadde vært ryddet stein og oppmurt gangsti og trappetrinn.

Den berømte eremitten Rinchhen Zangpos meditasjonshule.

Sagnomsust eremitthule i fjellsiden

Neste etappe ble turens lengste og mest krevende. Stien tok seg videre i fjellsiden over Limidalen, hele tiden opp og ned for å komme forbi store fjellhammer. Mange steder hadde vært uråd å passere, i hvert fall med hester, om det ikke var blitt gjort et stort arbeid med steinrydding og oppmuring av gangsti og trappetrinn. Underveis kom vi forbi et fjellutspring med hulen der den berømte lama Rinchen Zangpo skal ha meditert på 1000-tallet da han oversatte buddhistiske tekster fra sanskrit til tibetansk og grunnla et tempel Limidalen.

Siden skal andre berømte eremitter ha meditert i hulen, bl.a. Nyingmapa-lamaen Tshogkhang Rinpoche som skal ha tilbragt de siste tre år av sitt liv der og blitt kremert like utenfor huleåpningen. Gjennom tidene er det bygget flere små stupaer under fjellutspringet, og hellige tekster er malt på fjellveggen. Stedet er bare tilgjengelig langs en smal hylle høyt oppe i den bratte fjellveggen. Hulen ligger vendt mot sør, med utsikt ned i Karnali-elva, som nettopp her endrer løp sørover gjennom den trange kløften ned mot Kermi.

Limidalen sett fra Namka La

Limidalen åpner seg

Fra fjellryggen Namka La (4500 m.o.h.), ovenfor eremitthulen, kunne vi for første gang se den trange Limidalen åpne seg til et landskap som kunne innby til dyrking og bosetting. Ut på ettermiddagen kunne vi oppe i en sidedal se den første av dalens tre landsbyer, Til, på 3900 meters høyde. Ved en telling i 2011 ble det registrert en befolkning på 227 beboere i Til. Den grå tette steinbebyggelsen med flate tak er omgitt av velstelte terrasserte åkre. Årets innhøsting var overstått, ingen folk var å se ute. Høyt over landsbyen raget en snøkledd fjellkam. Høyeste topp, Kandumbu (lokalt Mendunri), rager 6219 meter over havet. Grensa til Tibet følger

toppeggen. Et lite hvitkalket landsbykloster lå for seg selv oppe i dalsiden. Det hadde vært en lang dag og det skumret. Vi rakk ikke å se nærmere på Til, men la kursen ned til leirplassen på en slette ved elva.

Som en norsk fjelldal

Neste dags vandring oppover langs elva, Limi Khola, var som å gå i en frisk og frodig norsk fjelldal. Store hvite bjørkestammer og blandingsskog med løv i sprakende høstfarger hang over stien. Hvilken kontrast til det tørre og nakne landskapet vi hadde travet gjennom noen dager før! Stien krysset fram og tilbake over den strie elva på broer behengt med fargerike

Landsbyen Til ligger på 3900 meters høyde og har 227 innbyggere.

Gammel bro før Halji

bønneflagg. Siste bro før landsbyen Halji var av det riktig gamle slaget med flere lag utkragede tømmerstokker fra hver sin elvebredd, slike vi også kan se på gamle bilder fra Norge.

Vairocana har ansikter i fire retninger

Landsbyen Halji på 3741 meter er med sine 424 beboere den største i dalen. Et annet navn på landsbyen er Waltse. Den tette bebyggelsen med trange smug mellom grå steinhus som i Til, lå i kanten av en stor oppdyrket slette. Innhøstingen var i full gang og ute på jordene var folk i travel aktivitet, unge som gamle. Kornet ble skåret med sigd, tresket på stedet og båret på rygg i flettekurver med pannebånd, på samme vis

Innhøsting i landsbyen Halji

som i hundrevis av år. Inne i landsbyen var det nesten folketomt, men en eldre munk slapp oss inn i klosteret, Waltse Rinchen Ling, grunnlagt for mer enn tusen år siden, etter tradisjonen av Rinchen Zangpo, lamaen vi hadde stiftet bekjentskap med oppe i eremitthulen dagen før. Deler av Halji-sletta ligger utsatt til for flom, noe man har måttet ta hensyn til med alt som skal bygges. Klosteret ligger trygt midt inne i landsbybebyggelsen. Det er særlig kjent for å romme den tre meter høye Vairocana-statuen som henvender seg med ansikter i fire retninger. Den er skåret i tre, malt i sterke farger og delvis forgylt. Statuen skal være like gammel som klosteret. En mindre skulptur i leire av Rinchen

Zangpo skal i følge gamle tekster inneholde lamaens aske. Klosterets sentrale gårds plass gir rom for feiring av viktige religiøse festivaler, som Losar, Rim-choe og Duella. Vinteren er festivaltid. Da er folk fri fra arbeidet på jordene og møtes til bryllup og religiøse feiringer med musikk og dans. Sikkert en etterlengtet avveksling fra vinterens kalde og hustrige hverdagsliv.

Isolert om vinteren

Før vi dro av sted til Nepal hadde vi nyttige samtaler med vår venninne Astrid Hovden, religionshistoriker ved Universitetet i Oslo. Hun har i flere omganger bodd i Halji, til sammen et helt år, og studert samfunnet i Limi. Det siste

Klosteret i Halji ble grunnlagt for mer enn 1000 år siden.

oppholdet varte gjennom hele vinteren 2011-12. Vinterstid er Limi gjennom flere måneder helt isolert fra omverdenen. De høye passene stenges av snø. Hun hadde nettopp levert inn sin doktorgradsavhandling, en omfattende historisk-etnografisk studie av Limi-samfunnet med særlig vekt på forholdet mellom klosteret og landsbyfolket i hver av de tre landsbyene (Denne er også omtalt på side X i dette Hamro Patrika). Hun skriver også om de mange utfordringene Limi-samfunnet møter nå som gamle mønstre og tradisjoner møter en ny tid. Når ungdommen vil ha et annet liv enn sine foreldre og flytter vekk, forvitrer den tette sosiale kontrollen og ansvarsfordelingen som Limi-samfunnet har vært basert på. Når folk flytter fra dalen blir det vanskeligere for de som er igjen. Vi

leste Astrids avhandling på omgang underveis, en bedre guide kunne vi ikke ønsket oss. Under sitt lange opphold i dalen ble hun kjent med de fleste, og munken i klosteret husket henne godt. Vi etterlot et foto av Astrid (og oss selv) på veggen i klosterkapellet.

Grenseavtale med Kina

Limidalen har en lang og omskiftelig historie. Den ligger i grensetraktene mellom Nepal og Tibet og har på mange vis hatt en tettere tilknytning til Tibet enn til Nepal, både økonomisk og kulturelt. Gjennom flere hundre år var Limi regnet som en del av Ngari-regionen i Tibet. Folket i Limi kjenner seg som nepalesere, men de snakker en vest-tibetansk dialekt. Både språklig, kulturelt og religiøst har de vært ansett

I landsbyen Dzung stod åkrene gule, men kornet var ennå ikke modent. Små vannpytter fikk isskorpe om natta.

å være tibetanere. Det tar minst to lange dager å gå fra Limi til Purang, nærmeste handelssenter i Tibet. Til nepalske Simikot er det mer enn dobbelt så langt. Klostrene i Limidalen har hatt tett forbindelse med det viktige Drikung-klosteret som tilhører samme buddhistiske sekt i Purang. Grensen mellom tibetanske Ngari og nepalske Humla har i perioder vært uklar, Limi kunne få besøk av skatteoppkrevende fra begge sider. Tradisjonelt har Limi-folket kunnet benytte beiteområder på tibetansk side av grensa. Dette tok slutt da Kina på 1960-tallet festet grepet i Tibet og stengte den tidligere nokså frie ferdsel over passene. Dermed ble også den tradisjonelle handelen mellom Tibet og India

sterkt skadelidende, karavanene hadde vært en viktig næringsvei for folk i Limi. Så sent som i 1961 ble grensa endelig fastlagt gjennom en sino-nepalesisk grenseavtale. I våre dager ser handelsforbindelsene ut til å ta seg noe opp igjen, nå på bilvei og med helt andre varer enn før, og under streng grensekontroll.

Få turister før oss

Underveis til den siste Limi-landsbyen, Dzung, måtte vi passere en politipost, en ganske ny bygning, den forrige hadde maoistene svidd av. Vi fikk vite at det før oss hadde passert 20 turister – i løpet av hele årets sesong! De blide politifolkene, kanskje litt selskapssyke

(?) stilte villig opp for å tas bilde av sammen med oss. Turistsesongen hadde sviktet over hele Nepal etter jordskjelvene i april det året, ikke bare i de mest rammede områdene øst og vest for Kathmandu. Humla ble denne gangen helt spart for ødeleggelser, men TV-bildene av sammenraste hus hadde satt en støkk i turistmarkedet.

Gyldne kornåkre og rimfrost

Etter politiposten møtte vi igjen på halvferdige veianlegg. Også denne veien kommer fra Tibet, krabber seg over et pass på 4940 m.o.h., Lapcha La, og kommer inn lengst nordøst i Limidalen. Den fortsetter over nye pass i sørlig retning mot Karnalidalen, samme vei som vi har tenkt oss de kommende dagene, og vil langt om lenge nå til Simikot. Men, en avgrening strekker seg nedover Limidalen og det var denne vi nå hadde møtt på. Etter hvert vil denne veien strekke seg videre nedover dalen og rekke fram til Halji og Til, og for all framtid endre en tusenårig ferdslstradisjon basert på kløvdyr og lange vandringar til fots.

I den høyest liggende landsbyen, Dzang (4000 m.o.h.), sto byggåkrene gule, men kornet var ennå ikke helt modent. Det var 6. oktober og innhøstingen var ikke kommet i gang. Vi hadde de siste dagene merket at det gikk mot høst. Det var rim på teltene om morgen og små vannpytter fikk iskorpe om natta. Dzang besto, som Til og Halji, av tett sammenkjedete steinhus i 2–3 etasjer og med flate tak, og hadde som begge de andre landsbyene sitt eget kloster. Landsbyen har 419 innbyggere. Bebyggelsen er delt i to grupper og veien går mellom dem.

Vår veiviser forteller

Like etter Dzang kom vi ved Gumbayok inn på vide flate grassletter der yaker gikk og beitet. Gjeterne holdt til i sine svarte telt. Vår

lokalkjentmann, Tsewang, kunne fortelle at han alt fra guttedagene hadde vært med på å flytte husdyrflokker over store avstander mellom beiteområdene i Tibet om sommeren og lavlandet nærmere India om vinteren. Det var ikke bare utestengelsen fra beitene i Tibet, politiske systemendringer i Nepal hadde også gjort det vanskelig å opprettholde denne næringen. Den lokale forvaltningen av beiter og andre naturressurser var blitt styrket og det var innført strenge tiltak mot avskoging. Humla-folket ble skviset fra alle sider. Tsewang måtte se seg om etter andre måter å livnære seg på og hadde satset på å følge turister som oss. En utsatt næring det også, konkurransen i turistmarkedet er beinhard. Flere tusen trekking-operatører er registrert bare i Kathmandu.

Elva gikk i rolige store buktninger over sletta. Vi slo leir ved en varm kilde der det var det murt opp en stor kum som det passelig varme vannet kunne demmes opp i. Her vasket landsbyfolket fra Dzang både kropp og klær og vi sluttet oss til.

Sand som finsiktet mel

Neste dag fulgte vi sletta videre mot nord-øst. Inne ved Tankchhe (lokal: Draktse) på

Elvevading ved Tankchhe, der flere elveløp møtes.

Bratt ned til elveleiet Salli Khola

4200 meter åpnet landskapet seg med daler i flere retninger. Flere elveløp møttes og rant sammen i Tankchhe Khola, elva vi hadde fulgt hit opp. På en åsrygg mellom to av elveløpene skal det finnes rester av et gammelt fort, det aller eldste spor av bosetning i Limidalen. Et par av elveløpene måtte vi vade, knedypt, for å komme inn på riktig kurs sørover mot Nyalu La, et fjellpass på drøyt 5000 meter, to korte dagsetapper unna. Vi slo leir ved en åsrygg som på avstand så ut til å være dekket av snø, noe som viste seg å være sand så hvit og finsiktet som mel, en gammel endemorene etter breen som tidligere har dekket dalen innenfor. Der breen hadde ligget var det nå en stor sandslette

Rast i passet Nyalu. På bildet, Magnus Dahler Norling.

Badeliv i et lite tjern ved landsbyen Lek Dingga

og en grunn sjø der det svømte en flokk med over 40 ender, «brahmin-ducks». Vi fikk isende vind og en kald natt i siste leir før passet. Godt å komme i gang om morgenen og ta fatt på den skyggefulle bakken opp mot høyden der sola slapp til og kunne gi litt varme. Et stykke opp mot passet skal man i klart vær kunne se Kailash i det fjerne. Men ikke denne gangen. Hos oss var det klarvær, men det hellige fjellet gjemte seg i noen lave skybanker langt inne på det tibetanske slettelandet.

Mellom stupbratte klippevegger

I godværet var det greit å komme seg over Nyalu La, men såpass seint på året kan man aldri være

sikker. Noen år kan uvær og snø stenge passet på denne tida. Vår venn Olav hadde gått samme turen for mange år siden og var oss til stor hjelp med planleggingen hjemme i Oslo. Selv hadde han møtt dyp snø, men kommet seg over passet ved å la ei ku brøyte løype.

På sørsiden gikk det bratt nedover grusbakkene og underveis passerte vi et lite tjern. Vår kjentmann Tsewang kunne fortelle at da han i guttedagene passerte forbi her med sin husdyrbøling lå vannspeilet 10 meter høyere enn nå. Klimaet var gradvis blitt tørrere, vi kunne tydelig se spor av flere tidligere strandlinjer. I kveldingen kunne vi slå leir tusen meter under passet mellom høye stupbratte klippevegger

ved Salli Khola. Igjen åpnet utsynet seg mot den snøhvite Saipal Chuli. Vi kunne ha fortsatt nedover dalen mot Kermi og fulgt Karnalikkjøften tilbake til Simikot, men vi valgte en høyere variant over det 4530 meter høye passet Sechi La. Også her hadde man begynt å lage kjørevei. Etter passet førte ruta oss gjennom en rekke landsbyer i åsene nord for Karnali. Ved landsbyen Lek Dingga lå et lite tjern mellom grasbakkene. Tjernet var fullt av badende yaker, muldyr og hester. Landsbyen hadde fått besøk av veterinær og dyra var samlet for felles vaksinerings. Vi satte opp teltene våre ved den felles vannposten. Her gikk landsbykvinner til og fra med plastkanner. Alt vann til landsbyen, over en halv kilometer unna, måtte bæres på rygg med pannereim, og kvinnene hadde tydeligvis den jobben.

En litt kjedelig episode inntraff her på slutten av turen. Ubudne gjester klarte i nattens mulm og mørke å stjele en ryggsekk, joggesko og noe turutstyr fra forteltet mens vi lå og sov

innenfor. Vi hadde mistanke til et par unggutter som hadde snoket rundt i leiren om kvelden, men å finne dem igjen dagen etter så vi ingen råd med. Episoden ga oss imidlertid anledning til å oppsøke politistasjonen da vi var kommet tilbake til Simikot. Tyveriet måtte meldes for at vi skulle ha en attest til reiseforsikringen hjemme. Anmeldelsen tok flere timer, men det var god stemning og vi ble budt på te og epler fra stasjonens eget epletre, mens nye politioffiserer av stadig høyere rang dukket opp for å håndtere saken og la seg fotografere sammen med oss.

Mobiltelefoner og solcelleanlegg

Selv om vi mot slutten av turen følte at vi til tider hadde vandret gjennom middelalderen, er det vårt klare inntrykk at bistandstiltakene i Humla har gitt synlige og viktige resultater. Flere av landsbyene vi passerte hadde elektrisitet fra småkraftverk og solcelleanlegg. Mulighetene for kommunikasjon er revolusjonert. Forbausende mange vi møtte på stiene og langs veien, gjeterer

Gutta på tur. F. v. Bjørn Nagell, Magnus Dahler Norling, Jon Teigland, Dag Norling

med svære geiteflokker og folk med tunge bærer på ryggen, gikk og pratet i mobiltelefoner eller hørte på musikk. Med et par unntak der vi tok snarveier og måtte vade, kunne vi ta oss over elvene på nye hengebroer. Parabolantennene så vi flere steder, også inne i Limidalen. På gjestehuset i Simikot, og sikkert i mange av landsbyene, kan man velge mellom 25 TV-kanaler. Humla-folket vet godt at verden utenfor er ganske annerledes, og for mange unge kan fristelsen være stor for å flytte fra en tradisjonell, nesten individuetslettende plikttilværelse, for å ta del i den moderne verden og få et mindre strevsomt liv, gjerne i utlandet.

Selv om landsbyene har fått små helseposter, fikk vi likevel inntrykk av at helsetilstanden kan være problematisk. Flere steder ble vi stoppet av folk som ba om smertestillende medisiner for plager som tannverk og øyekatarr. Matlaging over åpen ild og opphold i små trange røykfylte rom uten skorstein er selve oppskriften på utvikling av lungesykdommen kols. Men, noen hus har fått installert enkle ved-besparende jernovner med røykrør. Vi så en stabel med kinesiske kjøkkenkomfyrer med dragehoder og gyldne løveføtter som var blitt båret over hengebrua i Hilsa for videre transport til landsbyene i Humla.

Tilbake igjen – like før Dasain

Den siste etappen på vår toukers rundtur fulgte den uferdige veien mellom landsbyer høyt oppe i dalsiden over Karnali-elva. Fra siste leirplass inne på en liten landsbyskolegård kunne vi hilse rett over dalen og se lysene i Syada, der vi hadde vår første stopp på turen. Tidlig neste ettermiddag kunne vi avslutte hele Humla-runden og ta oss ned bakkene tilbake til Simikot og gjestehuset Sun Valley Resort. Neste dag var avreisedag. Det var like før Dasain, årets viktigste Hindu-festival. Mange legger ut på reise for å

feire sammen med sine familier. På grunn av dårlig flyvær og innstilt trafikk de siste dagene hadde det hopet seg opp en masse folk foran avreisehallen ved flystripa. Vi hadde selvfølgelig fått booket vår avreise i god tid, men det var bare etter iherdig innsats fra vår reiseleder vi fikk våre boardingkort, kunne presse oss inn bak pilotene i den lille flykroppen, stappe utlevert bomull i ørene og sette kursen hjemover.

Vel hjemme i Norge fikk vi e-post med takk for turen og bilder fra vår utmerkede trek-leder Deepak. Han var tilbake i sin jordskjelvrammede landsby øst for Kathmandu og i full gang med å gjenoppbygge familiens hus før vinteren tok tak. Familien kom heldigvis uskadd gjennom jordskjelvet, men flere av naboene var døde.

Han må ha hatt sitt å tenke på der han ledet oss gjennom Humla og hele tiden sørget for at vi skulle få en flott og minnerik turopplevelse.

Noen kilder og anbefalt lesning:

Astrid Hovden: "Between village and monastery. A historical ethnography of a Tibetan Buddhist community in north-western Nepal." (Ph.D.-avhandling UiO 2016)

Gerda Pauler: "Great Himalayan Trail." Baton Wicks, Sheffield 2012. Dagbok fra Gerda's 1700 km's trek langs De siste av til sammen 123 dagsetapper gikk gjennom Humla.

Tsewang Lama: "Kailash Mandala. A pilgrims trekking guide". @Tsewang Lama 2002. Beskriver bl.a. vandringen gjennom Limidalen. Interessant innføring i lokal historie og religiøse tradisjoner.

Colin Thubron: "To a mountain in Tibet". Vintage books. London 2012. Kritikerrost bestselger. En sekulær pilegrimsvandring gjennom Humla og langs hele kora'en rundt Kailash.

Du kan også finne filmer på Youtube fra turen vår, og andres vandringer gjennom Humla og Limidalen.